

Vechtkroniek

**25 plekken met een verborgen geschiedenis
in de voormalige gemeente Loenen**

Jubileumnummer mei 2019 nr. 51

De Historische Kring voor de kernen Loenen aan de Vecht, Loenersloot, Nigtevecht, Nieuwersluis en Vreeland in de gemeente Stichtse Vecht.

VECHTKRONIEK
verschijnt twee maal per jaar

REDACTIEADRES:
Vechtoever 1
3633 XP Vreeland
Tel. 0294-232695
j.jonker@wxs.nl

REDACTIE:
Prof. em. S. Griffioen
Drs. J.J.M.A.M. Jonker-Duynstee
Drs. W. de Kruijter-Zandstra
W. Mooij
Dr. mr. H.W.G. van Schaik
S. Verster MA

SECRETARIAAT HKGL:
Mw. D. Gerritsen
Molenweg 44
3604 AV Maarssen
tel. 030-2658021
e-mail: wdgerritsen@gmail.com

WEBSITE: www.hkloenen.nl

BANKRELATIE:
Rabo-Bank Loenen
NL53RABO 0310654017

VORMGEVING: Hans Stuart

DRUK: Dunnebie Print BV
Nederhorst den Berg
ISSN: 1568-4164

Omslag: *Landschap met kasteel Kronenburg en het 'dorp Loenen' door Nicolaas Berchem, derde kwart 17de eeuw. (Fondation Custodia, Collection Frits Lugt, Paris)*

Inhoudsopgave

1.	Herberg 't Zwaantje in Loenersloot	Sander Griffioen	4
2.	De burgemeester Van de Velde-bank	Wilma de Kruijter	6
3.	De Nes	Juliette Jonker-Duynstee	8
4.	De Hobbelaan	Wim van Schaik	10
5.	Zwaanwijk	Juliette Jonker-Duynstee	12
6.	Het Sluisje	Juliette Jonker-Duynstee	14
7.	Rijksstraatweg 66 in Nieuwersluis	Wim van Schaik	16
8.	Het sluizencomplex bij Nigtevecht	Juliette Jonker-Duynstee	18
9.	De groepsschuilplaatsen in het park van kasteel Loenersloot	Juliette Jonker-Duynstee	20
10.	Kasteel Kronenburg	Wilma de Kruijter	22
11.	De deur aan de Stationsweg	Wim van Schaik	24
12.	De Vecht en Angstelkerk	Sander Griffioen	26
13.	Het Sperwerveld, voormalig kasteelveld Kasteel Vredelant	Juliette Jonker-Duynstee	28
14.	Klein Muiden	Sander Griffioen	30
15.	De Dorpspomp van Nigtevecht	Juliette Jonker-Duynstee	32
16.	De oorlogsmonumenten in Vreeland en Loenen	Wim van Schaik	34
17.	Het voormalige gemeentehuis annex openbare school	Juliette Jonker-Duynstee	36
18.	Het huidige fort Nieuwersluis	Wim van Schaik	38
19.	Station Loenen-Vreeland	Stanny Verster	40
20.	De Loenderveense plas en molen	Wilma de Kruijter	42
21.	Het Plantagehuis	Juliette Jonker-Duynstee	44
22.	Fort Nigtevecht	Juliette Jonker-Duynstee	46
23.	Het graf van graaf Van Nassau La Lecq	Wilma de Kruijter	48
24.	Het eilandje van Blydenstein	Sander Griffioen	50
25.	Het Raadhuis van Kronenburg	Wilma de Kruijter	52

Op de kaart aan de achterzijde van deze Vechtkroniek vindt u de locaties van de 25 plekken met een verborgen geschiedenis.

Foto's zonder bronvermelding: J. Jonker

Voorwoord

25 plekken met een verborgen geschiedenis in de voormalige gemeente Loenen

25 jaar Historische Kring Loenen en dus 25 jaar de Vechtkroniek! Honderden artikelen en meer dan 1000 foto's en prenten hebben de grote en kleine geschiedenis in Loenen, Vreeland, Nieuwersluis, Loenersloot en Nigtevecht vastgelegd. Nieuw licht is geworpen op personen, familiegeschiedenissen, monumenten, bedrijven of locaties.

In deze speciale uitgave bieden wij u een selectie van 25 plekken in onze voormalige gemeente waar een bijzonder verhaal achter zit. Soms een onopvallende plek, soms een in het oog springend gebouw, maar alle met een 'verborgen' geschiedenis. De fietstochten die later in ons lustrumjaar worden georganiseerd, laten u de verhalen in het echt beleven.

De redactie doet al die jaren haar uiterste best om een interessant, inhoudelijk en aantrekkelijk blad af te leveren. Vandaag de dag bestaat de redactie uit Sander Griffioen (sinds 2008), Wim van Schaik (sinds 2010), Wilma de Kruijter (sinds 2018), Stanny Verster (van 1994-1999 en vanaf 2015), Willem Mooij (sinds 1999) en ondergetekende (vanaf het eerste nummer en sinds 2004 eindredacteur). U ziet ons op onderstaande foto. De allereerste redactievergadering vond in 1993 plaats ten huize van Kees Beelaerts van Blokland met de kersverse redactie van het nog op te richten tijdschrift.

Deze groep bestond uit Kees de Kruijter, Fake Jagt, Kees Beelaerts, Fenna Brouwer, Ellen Brandes-de Lestrioux, Stanny Verster, en Juliette Jonker. Ruurd Ubels was eindredacteur.

In de loop van de jaren hebben ook nog korte of lange tijd Jan Boerstra, Hedwig de Groot, streekarchivaris Jaap Berghoef, Zwannie Hageman, Jacqueline Jong-Klijn, Dorle Baecker, Aleid Smid en Gert-Jan Verhaage deel uitgemaakt van de redactie. Tot ons verdriet zijn Jaap Berghoef, Fake Jagt, Jan Boerstra en Kees de Kruijter ons ontvallen. Wij missen hen nog erg.

Een speciale vermelding verdient Willem Mooij. Met zijn onafatend enthousiaste archiefonderzoek en uitgebreide prentbriefkaartencollectie biedt hij een haast onuitputtelijke bron van archiefgegevens en beeldmateriaal, die de basis vormt voor veel van de artikelen.

Wij hopen nog vele jaren door te gaan met het ontsluiten van onze gedeelde geschiedenis. Doordat de Vechtkronieken (met een vertraging van twee jaar) gedigitaliseerd worden, is de inhoud ervan via het internet voor iedereen toegankelijk. Zo hopen wij bij te dragen aan de kennis van en de waardering voor ons prachtige woongebied!

Namens de redactie,
Juliette Jonker-Duynstee

V.l.n.r. Sander Griffioen, Willem Mooij, Wilma de Kruijter, Wim van Schaik, Stanny Verster, Juliette Jonker.

1. Herberg 't Zwaantje in Loenersloot

Sander Griffioen

De herberg 't Zwaantje stond aan de buitenbocht van de Angstel even ten zuiden van Slot Loenersloot, op of vlakbij de plek waar zich nu boerderij 't Zwaantje bevindt. De herberg staat al vermeld op het hierbij afgedrukte fragment van de kaart van De Roy uit 1696. Ook is 't Zwaantje vermeld op de kaart van Bloemswaard uit 1726 (de bekende kaart met de buitenplaatsen en tuinen langs de Vecht van Nieuwersluis tot Loenersloot). Een vroegere vermelding dan die van 1696 is me niet bekend (afgezien van enkele vermeldingen in een historische roman over het rampjaar 1672¹).

Het Zwaantje was in de 17de eeuw een bekende, zo niet de bekendste herbergnaam. Vanwaar die populariteit? Een rijmpje uit de zeventiende eeuw verschaft opheldering: 'De zwaan voert ieder kroeg, zo wel in dorp als stad, omdat hij altijd graag is met de bek in het nat.'²

De positie van de herberg was strategisch want deze bevond zich pal naast de plek waar de Hollandse dwarswetering op de Angstel uitkwam. De wetering

dankt haar naam aan het feit dat ze dwars door het Hollandse gerecht Kronenburg liep (de randweg rond Loenen loopt er voor een deel langs). Schuiten konden via een overtoom de Angstel bereiken.³ Op een kaart uit 1575 is te zien dat die waterweg inderdaad het dorp Loenen met de Angstel verbond en toenmaals breed genoeg was voor lokaal verkeer.⁴

Lokale betekenis

De aanwezigheid van een paardenstal wijst erop dat (de door paardenkracht getrokken) beurtschepen er regelmatig aanlegden. Dit is ook te zien op een schilderij van P.J. Lutgers uit 1858, waar een paard met jager langs het water loopt en bijna een rolpaal bereikt. Ter hoogte van de herberg stond nog in de vorige eeuw een laad- en losplaats geregistreerd.⁵ Maar de herberg bezat nimmer de prestigieuze status van een pleisterplaats voor trekschuiten op de drukbevaren route tussen Utrecht en Amsterdam. Dus per saldo was de betekenis van de herberg toch voornamelijk

△ De entree van de herberg op een prentbriefkaart uit circa 1910. (Coll. Het Utrechts Archief)

lokaal. Van ouds behoorde ook een broodbakkerij tot de herberg.

In 1897 vestigde J. Harwijne zijn bakkerij op deze plek (een aantal jaar later zou hij naar een nieuwe locatie even zuidelijker verhuizen). Uit de overdracht gegevens blijkt dat er toen al geen herberg meer gedreven werd.⁶ De sluiting was vermoedelijk een gevolg van de aanleg van het Merwedekanaal, in 1892, waardoor de Angstel alle betekenis voor de scheepvaart verloor. De gekleurde postkaart toont de entree van de herberg beschut door twee schaduwrijke platanen. De tweede kaart toont de buurtschap De Zwaan anno 1900. De fotograaf stond met de rug naar Slot Loenersloot. Links zien we de voormalige herberg met schuren en bijgebouwen, juist voorbij het punt gelegen waar de Straatweg en het jaagpad langs de Angstel zich splitsen, en net voor de genoemde overtoom. Het huis aan de overkant werd toentertijd door de rietdekker G. Vermolen bewoond.

Sloop

Rond 1915 maakte wat nog van de herberg resteerde plaats voor de eerdergenoemde boerderij. Voor de buurtschap volgde de genadeklap met de aanleg van de provinciale weg Haarlem-Hilversum (geopend in 1940). Alleen de boerderij ontsprong de dans.

Noten:

1. H.J. Schimmel, Sinjeur Semeyns (1875).
2. J. van Lennep en J. ter Gouw, De uithangteekens in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd, Amsterdam: Kraay, 1868, 348.
3. E. Munnig Schmidt, Overtoom, een verdwenen fenomeen, in: Jaarboekje Niftarlake 2010, 47.

Detail van een kaart door Bernard De Roy uit 1696 met daarop 't Zwaantje weergegeven.

4. De kaart van Joost Jansz. Beeldsnijder afgedrukt in Juliette Jonker & Ingrid Cleijne, De 12e eeuwse kerk in Nieuwer ter Aa, Jaarboekje Niftarlake 2018, 57.
5. Het overzicht der scheepvaartwegen in Nederland, 1920.
6. Stanny Verster en Willem Mooij, Harwijne. Meesterbakker te Loenersloot, Vechtkroniek nov. 2016, 6.

Buurtschap De Zwaan op een prentbriefkaart uit circa 1900. (Bezit W. Mooij)

2. De burgemeester Van de Velde-bank

Wilma de Kruijter

Wie vanaf de Cronenburgerbrug over het jaagpad richting het dorp Loenen loopt, ziet op het eind een in baksteen opgemetselde bank met hardstenen bekleding en lantaarnpaal. De fraai uitgehakte letters in Art Deco stijl laten zien voor wie de bank bedoeld was: burgemeester Van de Velde.

E.A.H.A. van de Velde (1882-1933) was van 1909 tot en met zijn dood in 1933 burgemeester van Loenen en deed zijn werk met grote inzet en betrokkenheid. Ernest Abraham Henri Adolphe werd in 1882 geboren in Bodegraven als zoon van jonkvrouwe Jacoba Clara Frederica van Reenen en mr. Henri Adolphe van de Velde. Hij begon zijn loopbaan op de secretarie van Loosduinen en maakte in 1909 de overstap naar Loenen, waar hij uitgroeide tot een actieve burgervader, die zich steeds inzette voor de belangen van de inwoners. Zo zette hij zich in voor de aanleg van de Cronenburgerbrug, kreeg een kaasmarkt van de grond en nam tijdens de Eerste Wereldoorlog het initiatief voor een gemeentelijk elektriciteitsbedrijf, dat later door de PUEM werd overgenomen.

25-jarig ambtsjubileum

Vanwege het aanstaande 25-jarig ambtsjubileum van burgemeester Van de Velde op 5 maart 1934, besloot een aantal Loenenaren in 1933 geld in te zamelen onder de bevolking voor een monumentale zitbank. Tijdens een vergadering van dit comité, bestaande uit vertegenwoordigers van de Loenense middenstand, verschillende verenigingen en particulieren, werd een dergelijke bank begroot op f. 500,-. Helaas kwam burgemeester Van de Velde op 26 december 1933 te overlijden en heeft hij zelf de ingebruikneming van de bank niet meer meegemaakt.

Het comité, dat al de nodige voorbereidingen had getroffen, besloot om de bank toch te laten vervaardigen als postuum eerbetoon aan de geliefde burgervader. In februari 1934 werd de bank aangeboden aan de gemeente Loenen. Voor de plaatsing werd gedacht aan de driesprong even buiten het dorp, waar de Bloklaan uitkomt op de Rijksstraatweg. Enige maanden later werd door Provinciale Waterstaat het

△ De burgemeester Van de Velde-bank op de oorspronkelijke locatie, op de driesprong Bloklaan-Rijksstraatweg. Foto uit 1935. (Coll. W. Mooij)

recht van opstal verleend aan de gemeente Loenen, tegen betaling van f. 2,- per jaar. Er ontstond nog enig oponthoud aangaande de plaatsing van de bank, die namelijk voorzien moest worden van een lantaarn; dit was noodzakelijk met het oog op de functie van de bank en in verband met de kwetsbaarheid op de beoogde standplaats. Vanwege de lantaarn en de noodzakelijke aansluiting op het lichtnet, vielen de kosten zo'n f. 178,- hoger uit. Gelukkig werd dit bedrag door de gemeente ter beschikking gesteld. Op 26 oktober 1935 was het zover: de bank werd in gebruik genomen. In de notulen van burgemeester en wethouders van 11 augustus 1937 lezen we dat bloemist A.B. Bos het onderhoud van 'het tuintje rondom de bank' mocht verzorgen tegen betaling van f. 15,- per jaar.

Verplaatst

In de loop der jaren nam het wegverkeer op het kruispunt Bloklaan-Rijksstraatweg dusdanig toe, dat de Van de Velde-bank een gevaarlijk obstakel ging vormen. Bovendien was het steeds minder een plek 'om even rustig te gaan zitten'. Daarom besloot de gemeente in 1953 de bank te gaan verplaatsen naar een geschiktere plek in de bebouwde kom van het dorp: aan het Jaagpad langs de Vecht, op het punt waar de Cronenburgerherlaan begint. Alwaar deze bank nog steeds herinnert aan burgemeester Van de Velde en een mooi rustpunt biedt aan de wandelaar of fietser.

De Burgemeester van de Velde-bank nu.

Literatuur:

Stanny Verster, 'Een bank voor de burgemeester', Vechtkroniek 1, december 1994, 21 e.v.
Over burgemeester Van de Velde zie: Vechtkroniek 33, najaar 2010, 21-22.

Op de plek van de verkeersheuvel stond vroeger de Van de Velde-bank. Foto uit 1999. (Foto W. Kuijper, Coll. RHC Vecht en Venen)

3. De Nes

De Nes is een voormalige dwang- en stapelhaven in de Vecht net ten noorden van Vreeland waar in de jaren '70 illegale woonboten tijdelijk 'geparkeerd' werden. De plekken zijn allang gelegaliseerd en de aanlegplaatsen en omgeving zijn volledig opgeknapt. De boten kijken uit op een rand van bomen en groen, met daarachter een soort binnenmeer. Althans, zo ziet dit water er uit. Een fascinerend stukje natuur en een uniek beschermd vogelgebied. Waar komt deze verbreding in de Vecht met haar bomenrand vandaan?

Aquarel buitenplaats Huis te Nigtevecht, gesigneerd A.G. 1794. (Coll. Lisman)

Juliette Jonker-Duynstee

Daarvoor gaan we terug naar 1628-'30, toen als een landtong, die onderdeel was van de zogenaamde 'prutpolder' in Nederhorst den Berg, werd doorgegraven. De Vecht maakte hier immers, stromend om die landtong, een scherpe bocht. Door deze bocht in de Vecht af te steken werd een kortere route gerealiseerd. Langs de nieuwe vaarweg werd een jaagpad aangelegd. De landtong die nu doorsneden was werd zodoende een eiland. Aangezien een landtong ook wel 'Nes' werd genoemd, kreeg het eilandje later deze naam.

Realeneiland

Het eiland werd in 1633 gekocht door de Amsterdamse koopman en reder Pieter Reaal, waarna het de naam 'Realeneiland' kreeg. Via een klapbrug was het verbonden met de Bergseweg, want in die tijd hoorde de Nes bij de gemeente Nederhorst den Berg. In 1834 is het eigendom, zeer tegen de zin van Nederhorst, overgegaan op Vreeland. De grenswijziging was een gevolg van een Koninklijk Besluit uit de nieuwe grondwet van 1813.

△ Huys te Nigtevecht door Daniel Stoopendaal, afgebeeld in De Zegepraalende Vecht, 1719.

Pieters' kleinzoon bouwde in 1687 naar ontwerp van de Amsterdamse architect Herbert Cramer een prachtige buitenplaats op het eiland, 'Huys te Nigtevecht' genoemd. Het huis werd volgens de laatste mode opgetrokken in een symmetrische, classicistische stijl en had een uitgebouwde koepelzaal. Daarnaast verrezen een boerderij, koetshuis, paardestal, tuinmanswoning, duiventorens, perzik- en druivenkassen, een koepel en een botenhuis en er werden boomgaarden, moestuinen en siertuinen aangelegd.

Papierfabriek

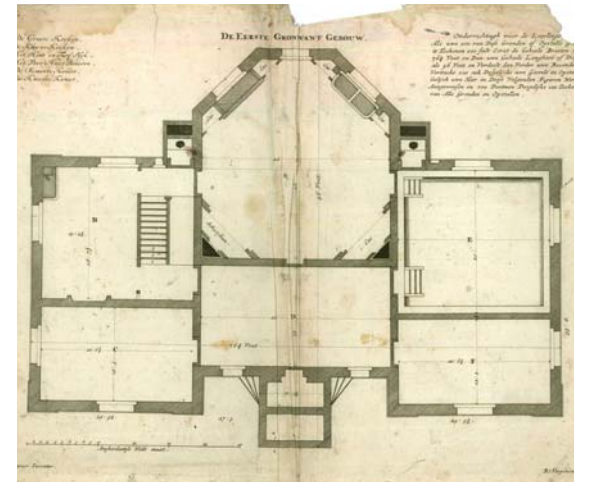
Na verschillende verervingen en veilingverköpen kwam het huis in 1829 in handen van Dirk Hoogbruijn uit 's-Graveland, die het een jaar later sloopte. Vijf jaar hierna werd een nieuwe buitenplaats gebouwd op dezelfde plek, 'De Nes' of 'Nessenrak' genoemd. In 1837 werd hier een papierfabriek bij gebouwd die - zeer modern in die tijd - door een stoommachine werd aangedreven. Ondanks de forse investeringen van wel 60 aandeelhouders (waaronder veel Vreelanders) ging deze fabriek 'Van Kempen Bavink' na zeven jaar failliet, waarna het gebouw gesloopt werd.

Vogelbroedgebied

Het water rond het eiland werd in 1934 eigendom van Provinciale Waterstaat Utrecht en het eiland werd gekocht door de Amsterdamse Ballast Maatschappij (ABM, sinds 1969 Ballast Nedam). De laatste gebouwen werden nu gesloopt. De ABM zoog - in eerste instantie illegaal, later werd hier alsnog een vergunning voor afgegeven - zand uit de Nes waarmee o.a.

De Nes nu.

Plattegrond van de begane grond en het voorplein van Huys de Nes. (Coll. Het Utrechts Archief)

het ernaast gelegen terrein van Blankevoort werd opgespoten. Doordat diep werd gezogen, verzakte het eiland en verdween het grotendeels in het water. Het gebied dat overbleef is in 1982 aan Natuurmonumenten verkocht en is nu een belangrijk broedgebied voor watervogels.

Bronnen:

- J. Boerstra, 'Verdwenen buitenplaatsen in Vreeland - De Nes', Jaarboekje Niftarlake 1989.
- J. Jonker-Duynstee, 'De Nes', Vreelandbode augustus 2016.
- Dr. R. van Lutterveld, Buitenplaatsen aan de Vecht, 1948.

4. De Hobbelaan

Wim van Schaik

De Hobbelaan is de naam van het pad dat leidt naar de Hofstede Sterreschans, Rijksstraatweg 7 in Nieuwersluis. Van daar uit kan men het fraaie park van Sterreschans verder in wandelen. Het pad is weliswaar opgenomen in de lanenstructuur van het 18de-eeuwse park, maar kent een veel oudere oorsprong.

De hofstede Sterreschans maakte tot 1995 deel uit van de gelijknamige buitenplaats, even buiten Nieuwersluis aan de Rijksstraatweg richting Breukelen. In dat jaar werd de buitenplaats verkocht en hielden de eigenaren de hofstede in het overpark. Sinds een aantal jaren worden zowel de hofstede als het park door de eigenaar stap voor stap in oude glorie teruggebracht. Op het eerste gezicht lijkt het misschien wat wonderlijk dat het bospad naar de hofstede een eigen naam heeft. Dat is echter minder vreemd dan het lijkt als je bedenkt dat deze laan omstreeks het jaar 1300 werd aangelegd en dus zo'n vierhonderd jaar ouder is dan de buitenplaats waar zij veel later bij zou gaan horen.

Weg door een moerasgebied

Vanaf de oeverwal van de Vecht, de huidige Rijksstraatweg, werd het land aan de westzijde van de Vecht, dat toen nog een grote wildernis was, ontgonnen. In het Oudnederlands werd zo'n wildernis een 'Hobbe' genoemd. Om daarin door te dringen moest een pad aangelegd worden. De Hobbelaan was dus een pad door moerassig land dat als ontginningsbasis voor dat land werd gebruikt. Het komt ook op een aantal kaarten voor, zoals de hier weergegeven kaartuitsneden uit resp. 1660 en 1726 laten zien. De laan liep vanaf de Vechtkant naar de Hollandse Wetering, die uiteindelijk weer uitkwam in de Angstel. Die Wetering is er niet meer: in 1892 verdween hij bij de aanleg van het Merwedekanaal (tegenwoordig Amsterdam-Rijnkanaal).

Kerkepad

De Hobbelaan werd zeer waarschijnlijk ook gebruikt als kerkepad. Bij de Hollandse Wetering splitste het

△ De Hobbelaan op de Nieuwe kaart van Loenen door C.C. van Bloemswaard uit 1726. (Coll. Universiteitsbibliotheek Utrecht)

De romantische hoeve in het bos van Sterreschans

pad zich. Linksaf ging het naar Ter Aa en kwam daar, ongeveer waar deze begint, uit bij de Angstel. In Ter Aa was een kerk, en die is er nog, maar er waren ook kerkgangers die hun weg vervolgden langs de Angstel. Zij kwamen dan bij 'De paep op 't Hondert' - ook wel 't Papenessie' genoemd -, een rooms-katholieke schuilkerk die van 1578 tot 1652 in de nog steeds bestaande boerderij Het Hondert onderdak vond.

Buitenplaatsgrens

Nog weer honderd jaar later vormde de Hobbelaan de grens tussen de in die tijd gestichte buitenplaatsen Sterreschans en Rupelmonde. Met name de bewoners van deze buitenplaatsen genoten toen, wandelend langs de laan, van het uitzicht op hun 'ferme ornée'. Dat was een boerderij die niet alleen om commerciële-agrarische redenen, maar ook vanwege de lieflijke aanblik van de hoeve, zoals hier tegen de bosrand,

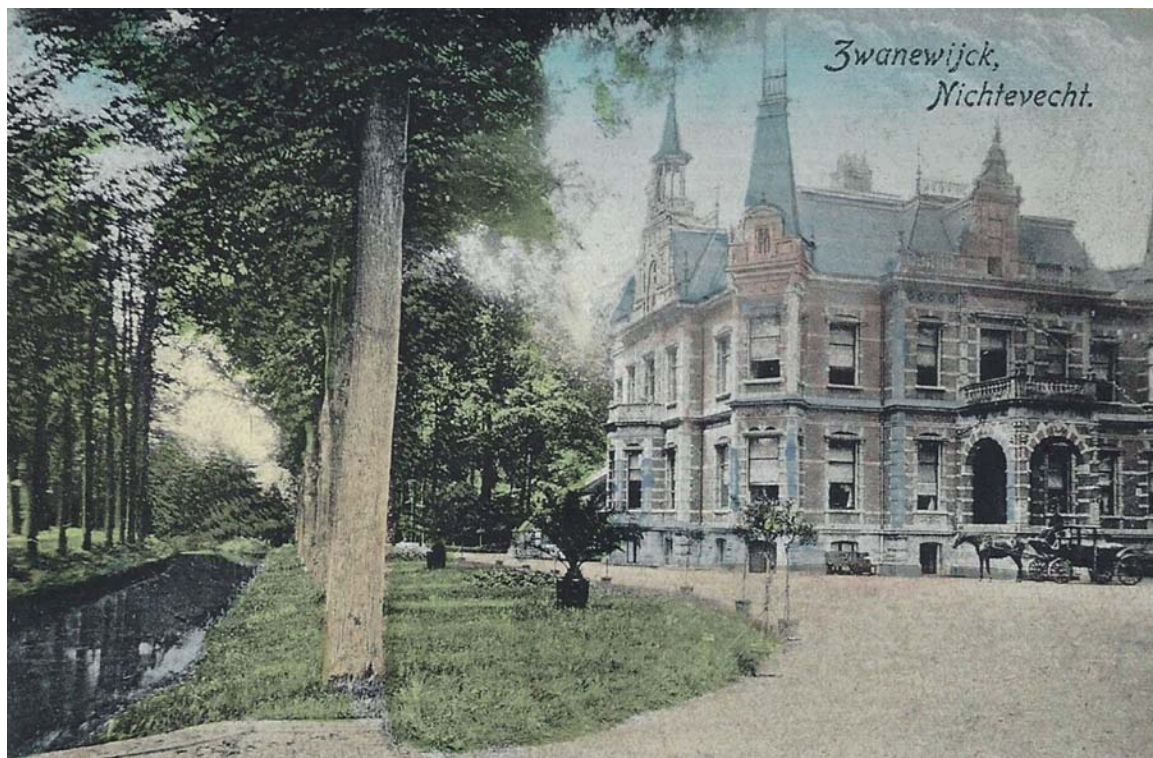
werd gesticht. Deze boerderij werd omstreeks 1760 gebouwd en ligt er, met name in het licht van de avondzon, nog steeds charmant bij. Tegenwoordig vormen de buitenplaatsbewoners waarschijnlijk nog maar een kleine minderheid onder de wandelaars die de Hobbelaan, die sinds 1942 helemaal bij het terrein van de Hofstede Sterreschans hoort, gebruiken.

De Hobbelaan op een kaart uit circa 1660, vermoedelijk door B. de Roy. De vesting Nieuwersluis is nog niet aangelegd. (Coll. Het Utrechts Archief)

De Hobbelaan, gezien vanaf de Rijksstraatweg.

5. Zwaanwijk

Zwaanwijk in Nigtevecht is een buitenbeentje in het snoer van buitenplaatsen aan de Vecht. Niet alleen vanwege de ligging in het noordelijk deel van de Vecht, waar nauwelijks buitenplaatsen te vinden zijn, maar ook vanwege de bouwstijl en -periode. Het huidige huis werd gebouwd in 1895-'97, ruim twee eeuwen nadat de meeste buitens aan de Vecht gebouwd waren. De ontstaansgeschiedenis van het huis is ook bijzonder.

Bouwvrouw was Johanna de Pré-Theunissen, een van oorsprong eenvoudige dienstbode. Door haar huwelijk met Marinus de Pré, de zoon van haar werkgever - en zeker na diens overlijden - werd zij een puissant rijke vrouw. Het echtpaar had in 1879 de vroeg 18de-eeuwse buitenplaats Zwaanwijk aan de Klompweg te Nigtevecht gekocht, waar zij afwisselend met hun huis aan de Keizersgracht woonden.

Het echtpaar greep elke gelegenheid aan om een feest te bouwen: hun trouwdag, hun beider verjaardagen, de dag waarop Marinus Zwaanwijk kocht of Koninginnedag; evenementen waarbij vaak niet alleen de elite uit Amsterdam werd ingevaren, maar ook de dorpingen uit Nigtevecht welkom waren. Zelfs de jeugd uit Nigtevecht werden jaarlijks uitgenodigd voor een groot kinderfeest.

△ Zwaanwijk rond 1920. (Coll. De Bruin)

Het eerste Zwaanwijk uit het begin van de 18de eeuw. (Bron: M. van der Burgt, kunstenaar onbekend)

Juliette Jonker-Duynstee

Een huis 'meer naar de eischen des tijds'

Na het overlijden van De Pré in 1893 ging zijn weduwe door met de al gestarte plannen voor de bouw van een moderner huis. Als architect koos zij H.H. Hagedoorn uit. Hij ontwierp, geheel volgens de mode in die jaren, een huis van het zogenaamde 'villa-type' in neo-renaïssancestijl. Deze stijl grijpt terug op de 17de eeuw, de glorieus tijd van de Nederlandse cultuur. Kenmerkend is het gebruik van rode baksteen en natuurstenen decoratie als speklagen, band- en krulwerk en guirlandes. Het huis werd ingericht met de kostbaarste materialen waaronder Cuba-mahoniehout, marmer en glas-in-lood. De tuin werd als een waar lusthof in Engelse landschapstijl aangelegd met slingerende paden, water met bruggetjes, een vijver in de vorm van een zwaan en vele bouwsels, meestal gelegen aan het eind van een zichtas, op een heuveltje. Deze heuvels werden opgeworpen met het zand dat vrij kwam bij het graven van de waterpartijen. Zo zag men al wandelend door dit 'pretpark' een Turkse tent, een Chinese pagodekoepel, een kindervilla als speelhuis voor mevrouws nichtje Johanna Nooder, een kasteeltje, een volière en een schaapskooi. Verder bevonden zich een theekoepel, een koetshuis in chaletstijl (op de plek van de oude buitenplaats) en een tuinmanswoning op het terrein, alle ook naar ontwerp van Hagedoorn.

Het speelhuis Villa Johanna in het park, met mevrouw De Pré ernaast. (Coll. Zwaanwijk)

Zwaanwijk nu.

Huis voor ongehuwde dames

Helaas heeft mevrouw De Pré maar twee jaar kunnen genieten van haar buitenplaats, want zij stierf onverwacht op 23 december 1899, op 49-jarige leeftijd. Zij werd bijgezet in het graf van haar man op de begraafplaats bij de hervormde kerk in Nigtevecht.

Uit haar vermogen werd f. 140.000,- bestemd voor een stichting ten behoeve van 'tenminste 15 ongehuwde dames of weduwen, die geene kinderen ten hunnen laste hebben'. Zij legateerde aan deze stichting het huis met toebehoren, dat ingericht moest worden ten behoeve van genoemde dames, om hen 'eenen onbezorgden en rustigen levensavond te verschaffen'. Gedurende vele jaren zou het huis deze oudedags-functie vervullen, totdat het in 1976 verkocht werd. Tien jaar en enkele eigenaren later werd het huis opgedeeld in appartementen.

Bronnen:

M. van der Burgt, "Ende de Oude Brieven daar van sijnde", De geschiedenis van de Hofstede Zwaanwijk, 2010.
A.M. Fafanie e.a., Loenen, geschiedenis en architectuur, Zeist 2000.
A.J.A.M. Lisman, 'Over mevrouw de Wed. de Pré en hoe het huidige huis Zwaanwijk bij Nigtevecht tot stand kwam', Jaarboekje Niflarlake 1985.
R. Geus en P. de Ruyter, 'Zwaanwijk, buitenplaats op eenzame hoogte', 1988.

6. Het Sluisje

Het Sluisje is een buurtschap aan de zuidkant van de N201, grenzend aan de Wijde Blik. Het is ontstaan bij een sluis die in de 16de eeuw werd aangelegd tussen de oude Vechtbocht en het Dorsseveen. Dit was een groot veengebied dat al vermoedelijk vanaf de 11de eeuw verveend werd vanuit de nederzetting Dorsseveen, die in de buurt van 'het Sluisje' gelegen moet hebben.

Om het veen - dat in gedroogde vorm turf heet en tot in de 19de eeuw de belangrijkste brandstof was in Nederland- naar de Vecht te vervoeren werd een

kanaal gegraven naar de Vecht toe, waarin een sluis werd aangelegd. Aanvankelijk heette deze de Dorscheveense sluis, later de Kortenhoefse sluis, omdat dit gebied toentertijd - tot 1989 - onder de gemeente Kortenhoef viel. In 1592 werd de sluis vergroot en werden de afwateringsvaarten door het veenrijke gebied verbreed ¹. Via deze aansluiting tussen het veengebied en de Vecht konden turf, riet of vis snel naar hun plek van bestemming vervoerd kon worden. Ook werd vee met de Kortenhoefse marktschuit naar de veemarkt in Utrecht vervoerd. In 1924 werden er nog 700 schuttingen per jaar gedaan, een teken van het grote economische belang van de sluis ².

Reglement voor de sluiswachter

Eeuwenlang was een sluiswachter verantwoordelijk voor het schutten van de sluis, waarvoor hij in de vorm van tolgelden betaald kreeg. In 1746 werd een reglement voor de sluiswachter opgesteld door het Polder-

△ *Het Sluisje begin 20ste eeuw.*

In april 1945 zijn delen van onze omgeving geïndundeerd door de Duitsers. Zo ook het Sluisje. Op de gevel is het teken te zien dat het huis in het schootsveld van Fort Kijkuit stond. Op de foto staan Cornelis, Antje en Ernst Kooij. (Coll. C. Zehenpfering)

bestuur. Het was bijvoorbeeld verboden de sluisdeuren op een kier te zetten om het water door te laten siepelen. Een truc van een sluiswachter zodat jonge glasaaltjes vanuit de Vecht via de sluis makkelijker de Wijde Blik in konden zwemmen, wat een betere palingvangst garandeerde. Maar de verhoging van het waterpeil in de plas was ten strengste verboden door de in slechte staat verkerende dijken.

In 1842 werd de sluis verhuurd aan Rijk Kooij, warmoezier te Vreeland. Hij woonde met zijn gezin in het sluiswachtershuis dat direct aan de sluis ligt, nu Sluisje nr. 7. Een eeuw lang zou deze functie van vader op zoon overgaan.

De Wijde Blik lag vol met legakkers en trekaten waardoor er een rijke flora en fauna was en dus veel zoetwatervis. De sluis heette dan ook wel 'Visserlust'. Bij de aanstelling van de sluiswachter door het polderbestuur werd hem zelfs een stukje viswater toegewezen, om zo een aanvulling op zijn salaris te verdienen. Vissen in de sluis zelf was strikt verboden, hier stond een forste boete op van f. 25,-.

Ontmanteling sluis

Begin de jaren '30 werd er zand gewonnen in de Wijde Blik voor de aanleg van de Provinciale weg. Zo verdween dit polderlandschap. De legakkers zonken naar de bodem en er ontstond een grote plas waar waterrecreatie ontstond. Van de toegenomen recreatievaart profiteerde ook de sluiswachter, want de weg via de

Het Sluisje rond 1960. (Coll. Sprenger)

Vecht was de enige manier om de Wijde Blik te bereiken. Met de aanleg van het Hilversums kanaal met Schutsluis 't Hemeltje als verbinding naar de Vecht werden sluis en sluiswachter overbodig. De genadeklap viel met de aanleg van de Provinciale weg, waardoor de vaart naar de Vecht werd afgesneden. De sluis werd gedempt en in 1938 ontmanteld. Zij is nog wel intact, alleen de sluisdeuren zijn verdwenen.

Noten:

1. J.A. Hendriks, Tussen water en wind, Kortenhoef en zijn vissers, eigen uitgave 2008.
2. Idem.

Het Sluisje nu: de sluisvaart naar de Wijde Blik is nog steeds goed herkenbaar.

7. Rijksstraatweg 66 in Nieuwersluis

Wim van Schaik

Bij de brug over de Vecht in Nieuwersluis staat een wit pand met een opvallende bekroning boven de voordeur, bestaande uit de wapens van Amsterdam en de Provincie Utrecht, met twee gouden leeuwen aan weerszijden. Het pand kent een rijke historie.

Nadat de opmars van de Franse legers in 1672/73 bij Nieuwersluis was gestopt werd de daarvoor inderhaast opgeworpen Starreschans vervangen door de vesting zoals die er op bijgaande afbeelding uitzag. Behalve dat er een vrij hoge wal was opgeworpen en grachten gegraven, was er ook een kerkgebouw neergezet. Vanwege de spannende politieke en militaire situatie was er in de jaren omstreeks 1680 nog steeds een vrij groot garnizoen gelegerd, hetgeen ertoe leidde dat er ook een kerkelijke gemeente was ontstaan. Voorganger was ds. Thomas Coenen, die voordat hij naar Nieuwersluis kwam als zielzorger werkzaam was voor de Directie van de Levantse Handel in het Turkse Smyrna. Allengs nam de spanning af: in 1688 werd de vesting ontmanteld en de wal grotendeels geslecht. Dominee Coenen overleed in 1689 en de Hervormde Gemeente werd bij die van Loenen gevoegd.

Van kerkgebouw tot vergaderruimte

Het kerkgebouw werd in 1704 verbouwd tot vergaderruimte voor de Gecommitteerden van het jaagpad Breukelen - Ouderkerk. Dat was een door de provincie Utrecht en de stad Amsterdam benoemd college om het, toen zeer belangrijke, trekschuitverkeer tussen Amsterdam en Utrecht te regelen. Het rieten dak werd vervangen door een pannendak, de kerktoeren werden afgebroken, de wapens van beide betrokken partijen werden boven de voordeur aangebracht en er werd een riante vergaderzaal gecreëerd.

Dat er niet op een paar centen werd gekeken blijkt uit de bijkomende kosten van een van de eerste vergaderingen: Utrecht nam de maaltijd à raison van f. 525,- voor zijn rekening en Amsterdam betaalde f. 101,- voor de wijn. Voor het beheer was een kasteleins benoemd die, op basis van een afspraak met het logement aan de overkant van de straat (tegenwoordig De Kampioen), geen logies, drank en maaltijden aan anderen mocht verstrekken. Als woonruimte was haar een éénpersoons kamertje toebedeeld, als zij trouwde was dat reden voor ontslag.

△ Nieuwersluis als vesting in 1673. (Coll. Het Utrechts Archief)

Kortom, een comfortabele situatie voor een college van hoogstens tien leden en nog wat gesprekspartners.

Tijdens de revolutiejaren 1795-1800 werd het gemeenschapshuis, zoals het pand inmiddels was gaan heten, ook politiek van belang. In deze tijd van democratisering moest er nogal eens door vertegenwoordigers van de verschillende plaatsen over een aantal zaken gestemd worden. In dat kader was Nieuwersluis aangewezen als (politieke) hoofdplaats van een district dat 25 dorpen omvatte: van Vleuten tot Nigtevecht, van Westbroek tot Kortenhoeve en van Loenen tot Mijdrecht. Helaas duurde dit niet lang: de democratie verflauwde al snel en Nieuwersluis werd weer een bescheiden dorp.

Van vergaderruimte tot brugwachtershuis

Omstreeks 1820 was het gebouw inmiddels behoorlijk vervallen geraakt. Cornelis Spinhoven, de toenmalige uitbater van het logement, had al eens een verzoek gedaan of het niet afgebroken kon worden vanwege klachten van zijn gasten dat hun uitzicht erdoor werd belemmerd. De besturen van Utrecht en Amsterdam zijn daar niet op ingegaan, ook de verkoop die toen overwogen werd ging niet door. Wel vond in 1830 een ingrijpende verbouwing plaats tot brugwachterswoning waarbij het gebouw, aan de kant van de Straatweg, met enkele meters werd ingekort. Als zodanig bleef het in gebruik tot het aan het eind van de 20ste eeuw in particuliere handen overging.

De wapens van de stad Amsterdam en de Provincie Utrecht boven de ingang van het pand.

Bronnen:

Het Utrechts Archief, toegangsnummer 15, Gecommitteerden van Utrecht tot de directie van het zand en jaagpad Breukelen-Ouderkerk 1626-1863. J.H. van den Hoek Ostende, 'Het Gemeenschapshuis te Nieuwersluis', Jaarboekje Niftarlake 1963, 1-19. C.M. Moorrees en P.J. Vermeulen, Mr. Johan van de Water's Groot Plakkaatboek, deel I, 567. L.B. Wevers, 'Het Gemeenschapshuis te Nieuwersluis bouw-historisch onderzocht', Jaarboekje Niftarlake 1999, 55-64.

Rijksstraatweg 66 anno 2019

Het brugwachtershuis in 1965 met boven de deur de wapens van de provincie Utrecht en de stad Amsterdam. (Coll. Het Utrechts Archief)

8. Het sluizencomplex in Nigtevecht

Juliette Jonker-Duynstee

Wie vanuit het zuiden Nigtevecht binnenrijdt passeert een grote brug. Links ligt het Amsterdam-Rijnkanaal, rechts de Vecht. Dit is het belangrijkste punt waar kanaal en Vecht elkaar raken en via deze plek wordt Vechtwater via het kanaal afgevoerd naar zee, afgepompt door een gemaal bij IJmuiden. Vanuit Muiden stroomt de Vecht zuidwaarts, naar dit afwateringspunt, vanuit Utrecht stroomt de Vecht noordwaarts, ook naar dit punt. Zodoende is de Vecht de enige rivier die twee kanten op stroomt!

De controle van de waterhuishouding was echter niet de aanleiding om deze aansluiting te realiseren. Een verbeterde transportweg, dat was de reden. De Vecht was al vanaf de Romeinse tijd als belangrijke transportroute in gebruik. In de 19de eeuw werd het voor Amsterdam als haven- en handelsstad van steeds groter belang om een betere vaarverbinding te krijgen met het achterland, met name naar Duitsland. De Vecht was de meest richte weg naar de Rijn (de zogenaamde 'Keulse vaart'), maar met de toename van de handel en het aantal en de afmeting van de schepen in de 19de eeuw voldeed de rivier met al haar bochten, sluisen, bruggen en tollentotaal niet meer.

Nieuw kanaal gegraven

In 1881 werd uiteindelijk een wet aangenomen die beoogde de vaarroute van Amsterdam naar de Merwede sterk te verbeteren. Er zou een nieuw kanaal van Amsterdam naar Nigtevecht komen en de Vecht zou gekanaliseerd worden, om de kernen van de dorpen heen. Acht grote Vechtbochten zouden dan worden afgesneden, waardoor veel historische bebou-

△ Het sluizencomplex in 1889.

Oost en Vegt op de kaart van een gedeelte van de Provincie Holland door P.A. Ketelaar, 1781. (ARA)

wing in alle Vechtdorpen gesloopt zou worden. Het kanaal naar Nigtevecht werd vrij snel gerealiseerd. Het werd middels twee naast elkaar gelegen schutsluizen verbonden met de Vecht. De kleine sluis (60 x 6 meter) functioneert niet meer en ook de grote sluis (110 x 35 meter) staat vrijwel altijd open. De kanalisatie van de Vecht is op het laatste nippertje tegengehouden, toen in de Tweede Kamer een voorstel werd aangenomen om een heel nieuw kanaal te graven en de Vecht geheel uit te schakelen als transportweg. Zo geschiedde, en in 1892 werd het Merwedekanaal geopend. Na een verbreding en verlenging in 1952 kreeg het de naam Amsterdam-Rijnkanaal. Het is nu het drukst bevaren kanaal van West-Europa.

De grote sluis met ophaalbrug, jaren '70. (Coll. N. Smakman)

Heel bijzonder want er zijn nauwelijks gegraveerde glazen met buitens aan de Vecht, laat staan door Jacob Sang en dan ook nog eens gesigeneerd. Of de buitenplaats gesloopt werd voor de aanleg van de sluis of al eerder was verdwenen is niet bekend.

Bronnen:

H. van Bommel, 'Het Amsterdam-Rijnkanaal: een streep door het landschap', Jaarboekje Niftarlake 2013.
E. Munnig Schmidt, 'Hofstede Oost en Vegt', Jaarboekje Niftarlake 2017.

Luchtfoto van de aansluiting van het kanaal op de Vecht. (Foto: Paul Deelman)

9. De groepsschuilplaatsen in het park van kasteel Loenersloot

Juliette Jonker-Duynstee

Het fraaie landschapspark van kasteel Loenersloot is in 2017 gerestaureerd en teruggebracht naar de oorspronkelijke eind 18de-eeuwse aanleg, naar ontwerp van Gijsbert van Laar. Wie door het parkbos dwaalt, ziet langs de essenlaan die vanaf de Angstel achter het kasteel langs loopt vier groepsschuilplaatsen liggen.

In de volksmond worden deze gebouwtjes ook wel bunkers genoemd. Deze term is officieel alleen geldend als zij door Duitsers gebouwd zijn. De 'bunkers' in het park van Loenersloot zijn echter door de Nederlanders gebouwd. Dan heten zij 'groepsschuilplaatsen'.

Deze vier groepsschuilplaatsen van gewapend beton zijn tijdens de mobilisatie voor de Tweede Wereldoorlog gebouwd voor het Nederlandse leger. Kasteel Loenersloot was toen, van 1939-1940, commandopost van de Groep Nieuwersluis. De Groep Nieuwersluis was een van de organisatorische eenheden van het Oostfront van de Vesting Holland, sinds 1922 de opvolger van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De vier schuilplaatsen hadden een bestemming als granaatvrij onderkomen in geval van vijandelijke luchtaanvalen of beschietingen. Oorspronkelijk zouden er ook

△ Bunker A IV N, met kasteel Loenersloot op de achtergrond.

De ingang van bunker A I N, met de haken duidelijk zichtbaar.

slaapplaatsen en een keukentje in worden gebouwd, maar Nederland had toen al gecapituleerd.

De groepsschuilplaatsen zijn van het type P (piramidevorm), meten circa 8,3 x 6,5 x 4,85 m. en hebben boven de ingangen de volgende inscripties:

A I N A II N

A III N A IV N

Op het dak en de zijmuren zitten grote haken, waar camouflagenetten aan bevestigd konden worden. Iets uitstekende loden buisjes zorgden voor de luchtaanvoer in de ruimte. Tegenwoordig huizen er vleermuizen in de ruimtes.

Bunker A I N.

Gijzelaars

In kasteel Loenersloot is tijdens de oorlog een onderdeel van de Duitse Weermacht gelegerd geweest. Van daar dat in april 1945 een groep van 20 mensen uit de regio die door de Duitsers gearresteerd en gegijzeld waren hier opgesloten werden. Zij zouden worden doodgeschoten als de bevolking weigerde om mee te werken aan het graven van versperringen. Er zat niets anders op dan te gehoorzamen, waarna een week later de gijzelaars werden vrijgelaten. Voor twee mensen

liep een verblijf op kasteel Loenersloot niet goed af: Op 23 april 1945 werden hier Jacobus de Ronde en Johannes Mijwaart uit Vreeland geëxecuteerd, nadat zij opgepakt waren tijdens een illegale wapensmokkel. Zij worden herdacht op het oorlogsmonument van Vreeland.

De vier groepsschuilplaatsen liggen langs de rechte eikenlaan in het park, twee aan het pad, twee iets meer naar achteren gelegen.

10. Kasteel Kronenburg

Wilma de Kruijter

Net ten zuiden van het dorp Loenen, tussen de Bloklaan en de Cronenburgherlaan, ligt een weiland, waar vroeger het kasteel Kronenburg heeft gestaan. Kronenburg was met het bijbehorende gerecht een Hollandse enclave in het gebied van de bisschop van Utrecht. Het was één van de vele kastelen die in de middeleeuwen zijn gebouwd langs de Vecht, een belangrijke rivier voor transport, en tevens een grensrivier tussen het Sticht (het gebied van de bisschop) en Holland, dat in grafelijk bezit was.

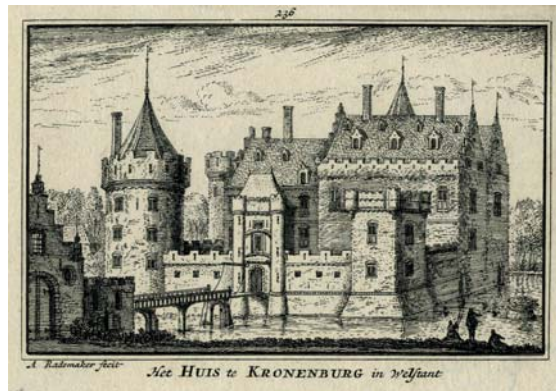
In de 'Rijmkroniek' (ca 1300) van Melis Stoke vinden we al een vermelding van het kasteel, dat in verband wordt gebracht met de moord op Floris V in 1296. Enkele van de daders zouden op het kasteel hun toevlucht hebben gezocht. Hoogstwaarschijnlijk was het kasteel toen in bezit van de familie Van Amstel. Kasteel Kronenburg werd vervolgens belegerd en verwoest door de grafelijkheid van Holland, de meeste edellieden werden onthoofd.

Indrukwekkend kasteel

In het midden van de 14de eeuw werd Kronenburg herbouwd en verrees er een indrukwekkend kasteel. Dirk Claeszoon van den Gheyne werd in 1354 beleend met het kasteel, hij werd de stamvader van de Heren van Kronenburg. Zij hadden o.a. het zogenaamde collatierrecht: ze mochten de pastoor/dominie van de kerk in Loenen benoemen. Ze bleven ook

△ Plattegrond van Loenen en het kasteel Kronenburg rond 1660, kaart vermoedelijk door Bernard de Roij. (Coll. HUA)

'Het huis te Kronenburg in welstand', gravure door Abraham Rademaker circa 1670.

in de tijd na de Reformatie rooms-katholiek, terwijl de kerk van Loenen in 1578 in protestantse handen overging. Het kasteel had een vierkante plattegrond met een door grachten omringd binnenplein, afgesloten door muren en een woonvleugel, en een voorburcht. Verder waren er grote torens op de beide hoeken aan de Vechtzijde, tuinen en boomgaarden, en een toegangslaan in noordelijke richting naar het dorp Loenen.

Verbouwd tot buitenplaats

In het rampjaar 1672 ontkwam ook Kronenburg niet aan belegering en verwoesting door de Franse troepen. Waarschijnlijk bleef echter een belangrijk deel van het kasteel behouden. Dit resterende deel werd in 1710 verkocht aan de Leidse patriciër Adriaen Wittert van der Aa. Hij liet het kasteel verbouwen en moderniseren tot een mooi buitenhuis, met een fraai aangelegde tuin eromheen.

In 1754 ging Kronenburg over in protestantse handen, toen het werd verkocht aan de Amsterdamse bankier IJsbrand Kieft Balde, die in Loenen al enkele buitenhuizen bezat. Hij zorgde ervoor dat het Hollandse en het Stichtse Loenen weer in één hand kwamen.

In 1837 onderging Kronenburg het lot van zoveel buitenhuizen: het werd door de toenmalige eigenaar gesloopt. In het resterende weiland zijn alleen nog de archeologische restanten zichtbaar van fundamenteën en slotgrachten. In de jaren '30 van de vorige eeuw bestonden er plannen om het weiland te gaan bebouwen, gelukkig zijn deze plannen niet uitgevoerd. Het geniet nu als archeologisch rijksmonument bescherming en er mag niet op gebouwd worden.

Het voormalige kasteel verbouwd tot buitenplaats, gravure door D. Stoopendaal in De Zegepraalende Vecht, 1719.

Literatuur:

- J. Boerstra en C.J. de Kruijter, 'De ondergang van het huis Kronenburg', Vechtkroniek 6, mei 1997, 7 e.v.
- E.S.C. Erkelens-Buttinger, 'De heren van Kronenburg en hun invloed op de geschiedenis van Loenen', Vechtkroniek 5, december 1996, 20 e.v.
- 'Kastelen en ridderhofsteden in Utrecht', red. B. Olde Meierink e.a., Stichting Utrechtse Kastelen 1995, 269 e.v.
- C.J. de Kruijter en H.B.J. Pieron, 'Heren en vrouwen van Kronenburg', een serie van drie artikelen in Vechtkroniek 18, mei 2003, 20 e.v.; Vechtkroniek 19, november 2003, 9 e.v.; Vechtkroniek 20, mei 2004, 19 e.v.
- A.W. Voskuilen, 'Van Rouw en redeloze ijdelheid', Vechtkroniek 3, december 1995, 16 e.v., over de rouwborden in de hervormde kerk in Loenen van de families Van Lynden en Moens van de heerlijkheid Kronenburg.

In het voormalige kasteelterrein, nu weiland, zijn nog de contouren van de slotgracht te zien.

11. De deur aan de Stationsweg

Wim van Schaik

Een bijzonder(e) verborgen plek bevindt zich op ongeveer 100 meter vanaf de Rijksweg aan de Stationsweg in Nieuwersluis. Daar is in de berm een behoorlijk vervalven, maar wel afgesloten, deur te zien. Voor veel mensen, niet alleen passerende toeristen maar ook inwoners van de voormalige gemeente Loenen, is het een raadsel wat er achter zich achter die deur bevindt.

Geopperde gebruiksmogelijkheden, die een korte rondvraag opleverde, waren onder meer: een ijskelder, een schuilkelder en een ruimte om aardappels op te slaan. Het zou allemaal best gekund hebben, maar het was dat niet de reden dat deze ruimte werd gebouwd. Daaromtrent geeft de plattegrond van Nieuwersluis zoals het er in de 18de eeuw uit zag meer duidelijkheid. In die tijd waren veel Europese landen betrokken bij de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748).

De Fransen, die in 1673, dankzij de Oude Hollandse Waterlinie, met succes in Nieuwersluis werden tegengehouden, vormden opnieuw een bedreiging. De vesting, die in 1688 na bewezen diensten ontmanteld

was, werd weer in de staat van verdediging gebracht zoals op deze plattegrond staat: omringd door een wal en twee grachten. De pijl op de tekening wijst naar de plek waar deze kruitkelder, want dat was het, in 1747 gebouwd werd, hij is waarschijnlijk het oudste nog bestaande militaire gebouw in Nieuwersluis. Hij lag aan de noordkant van het dorp, het verste weg van de aanvallers die toen immers uit het zuiden werden verwacht. De kruitvoorraad die daar werd opgeslagen liep daardoor het minste gevaar. Bovendien konden de vaatjes met kruid, die per schip over de Vecht werden aangevoerd, snel en veilig naar deze kelder worden overgebracht. De Stationsweg in de huidige vorm was er toen overigens nog niet, deze zou pas in 1858 worden aangelegd.

Binnenkant van de kruitkelder

Achter de deur liep een, nu verdwenen, houten trap ongeveer anderhalve meter naar beneden naar de gemetselde kelderruimte. Voor de eigenlijke opslagruimte ligt een gang van ongeveer twee meter lengte,

△ De kruitkelder vandaag de dag, verstopt in een heuvel langs de Stationsweg. (foto Maaike van Schaik-Dijkstra)

met aan het eind aan weerszijden vierkante ruimten ter grootte van 1 m². Waarschijnlijk waren die aangebracht als beveiliging: zij konden de eerste klap opvangen als er een granaat in de buurt ontplofte. Vervolgens ligt, ook weer achter een (inmiddels ook verdwenen) houten deur, de eigenlijke opslagruimte. Dat is een gewelfde ruimte met een oppervlakte van ongeveer 10 m², waarin de vaten met buskruid werden opgestapeld.

De functie van de kelder veranderde toen in 1850 een begin werd gemaakt met de aanleg van het Fort Nieuwersluis zoals we dat nu kennen. Als fort bleef toen alleen de zuidwestelijke hoek van deze plattegrond over. De wal werd geslecht en de grachten grotendeels gedempt. De kruitkelder ging van toen af een sluimerend bestaan leiden als een zo nu en dan gebruikte opslagruimte en (clandestiene) speelplaats voor de jeugd. Oorspronkelijk werd de voorkant van de kelder van boven afgedekt met een sierlijst van natuursteen.

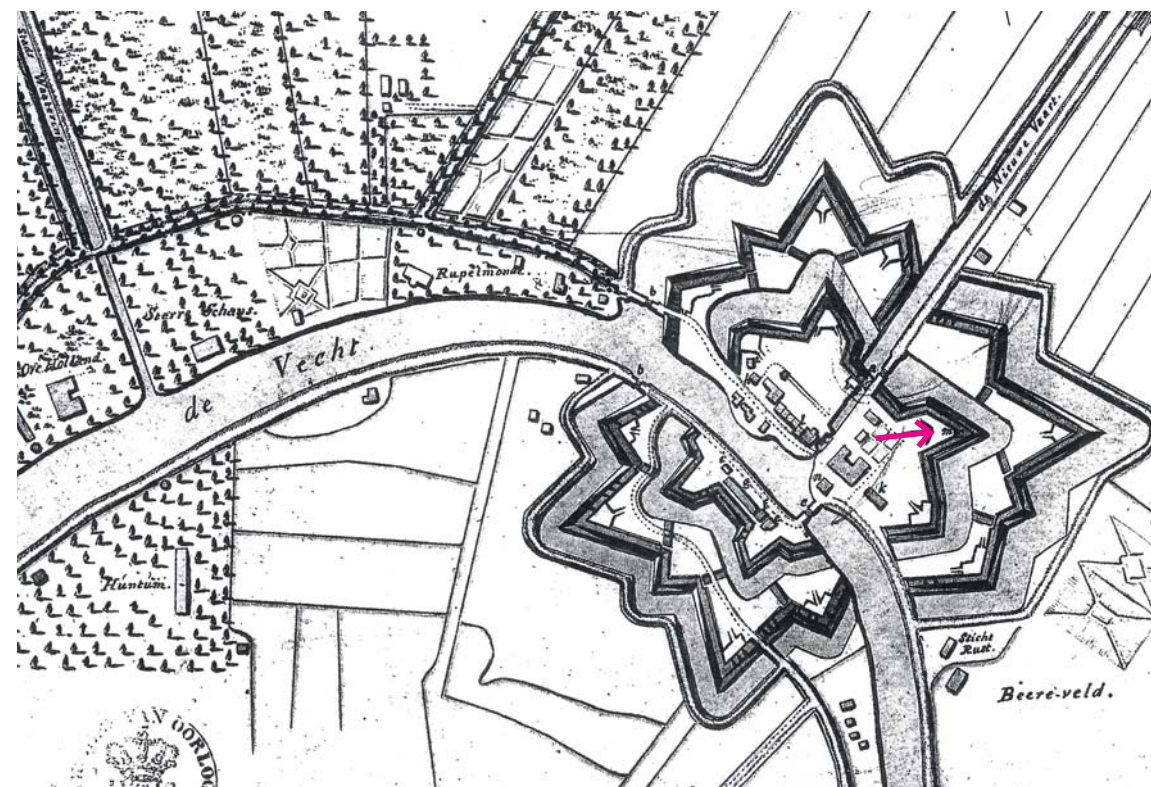
Deze is echter door onbekende oorzaak in de jaren vijftig verdwenen. In de jaren zestig kocht de bekende schilder en illustrator W.G. van de Hulst het terrein van het Ministerie van Defensie. Behalve de kruitkel-

Van de zijkant is goed te zien dat de kruitkelder in een kunstmatige heuvel ligt.

der maakte ook een deel van de voormalige fortgracht er deel van uit. Van de Hulst liet het moerasachtige terrein ophogen en er vervolgens een woning op bouwen. Deze vormt nu het middelpunt van een landgoed met als zeer toepasselijke naam 'De Schans'.

De kruitkelder zoals die oorspronkelijk in het ontwerp van de vesting Nieuwersluis was gepositioneerd. Afbeelding uit 1790.

12. De Vecht en Angstel kerk

Sander Griffioen

Het gebouw aan de Rijksweg nummer 139, in Loenen aan de Vecht, is van verre herkenbaar door zijn hoogte en het spits toelopende dak. Het is bepaald geen wonder van schoonheid, maar wel karakteristiek. Het huis dateert van 1936: het werd in opdracht van garagehouder Gerrit Brouwer gebouwd, naar een ontwerp van architect H. Boers. Pas na aanpassingen werd het aarzelend in orde bevonden door de provinciale welstandscommissie¹.

Op de afgedrukte foto uit 1945 die door Elisabeth Duncker-Brouwer beschikbaar werd gesteld, staat juist de auto van minister van oorlog J. Meynen bij de pomp. Op het bord zien we dat zoon Adriaan inmiddels van zijn vader het bewind had overgenomen. In 1947 verhuisde Adriaan Brouwer naar Loosdrecht. Na hem volgden nog verschillende garagehouders; de naam was intussen veranderd in Garage Securitas. In 1963 liet K. van Wirdum ernaast een nieuwe garage bouwen. Zo kwam het oude gebouw leeg te staan. A. van Es, Van Wirdums voorganger, tipte de commissie van beheer van de vrijgemaakt-gereformeerde gemeente en het duurde niet lang of de koop werd gesloten, naar verluidt net voordat de plannen voor een

winkelcentrum vaste vorm hadden aangenomen. Zo bleef dit pand buiten de planning zone.

Einde aan zwervend bestaan

In de periode die volgde is de door de kleine kerkelijke gemeente enorm veel werk verzet. Met de ingebruikname in 1964 kwam een einde aan een zwervend bestaan van bijna twintig jaar: de gemeente vergaderde na haar ontstaan eerst in het koor van de afgebrande Grote Kerk; toen daar de restauratie begon, week ze uit naar het kantoor van H. Griffioen (Dorpsstraat 98); vandaar vertrok ze in 1953 naar het hervormde verenigingsgebouw Rehoboth aan het Grachtje te Nieuwersluis, om na een aantal jaren de tocht voort te zetten naar Ons Huis in Oud-Over, via een tussenstop van enkele jaren in het gebouw St. Joseph (de huidige plek van makelaardij De Compagnie).

De gemeente zoals ik die vanaf het ontstaan kende was hecht maar besloten. Toen we als gezin na een driejarig verblijf uit Canada terugkeerden kwam het als een schok dat iedereen nog precies op dezelfde plek zat. Het nieuwe gebouw ontsloot nieuwe mogelijkheden; de deuren gingen open, en zo ontstond een gemeen-

△ Garage Brouwer in 1945. (Coll. E. Duncker-Brouwer)

te die zo voor het oog niet meer herinnert aan wat er vroeger was, en toch nog in dezelfde geloofstraditie staat. Tegenwoordig worden doordeweeks vanuit de kerkelijke gemeente allerlei activiteiten georganiseerd, waaronder die van het filmhuis.

Eigentijds interieur

Tot in de negentiger jaren waren bij de kerk de contouren van de oude smeerpuit zichtbaar. Daarna vonden een aantal verbouwingen plaats; en toen ook nog de banken plaatsmaakten voor stoelen begon het interieur zowaar eigentijds te ogen. Als kroon op de reeks van verbouwingen werd in januari 2001 een door Aernout W. Voorthuizen ontworpen en door de Amersfoortse glazenier Alexander Luigjes uitgevoerd glas- en loodraam geplaatst (zie de afbeelding op deze pagina). De vormentaal is ontleend aan de Oosters-orthodoxe traditie waarin dikwijls de zon symbool is voor God en de drie stralen de goddelijke Drievuldigheid verbeelden.

Noten:

1. Juliette Jonker en Willem Mooij, 'Garage Brouwer', Vechtkroniek mei 2002, 30-31. Ik ontleen ook de gegevens over de volgende eigenaren en de bouw van een nieuwe garage aan dit artikel. jaren '50.

De Vecht en Angstelkerk vandaag de dag.

Glas in lood raam in de kerk uit 2001.

Advertentie Garage Securitas, jaren '50.

13. Het Sperwerveld, voormalig kasteelveld Kasteel Vredeland

Juliette Jonker-Duynstee

Waar nu een 'kaal' weiland ligt, stond ooit het machtige kasteel Vredelant. In 1552 begon de Utrechtse bisschop Hendrik van Vianden (1249-1267) met de bouw van een kasteeltoren in een scherpe bocht van de Vecht, op de grens van zijn bisdom en gebied van het graafschap Holland en het onder beheer van de heren Van Amstel staande grondgebied.

Een provocatie, zo mogen we deze plek wel noemen, op dit strategisch gelegen 'drielandpunt'. De plek was niet alleen gekozen om te voorkomen dat er tol geheven zou worden op de belangrijke transportrivier die de Vecht was. De bisschop maakte hiermee ook een statement naar zijn eigen leenheren, de Van Amstels, die veel te machtig werden, en naar de graven van Holland, die hun territorium ook wilden uitbreiden.

Meer oorlog dan vrede

Het kasteel met haar dubbele omgrachting was rond 1260 gereed. 'Vredelant' noemde hij het kasteel, verwijzend naar de vrede die het zou moeten waarborgen. Die naam deed het geen eer aan, in tegendeel. Er zijn diverse belegeringen op het kasteel geweest, en het eigendom wisselde tussen de heren van Amstel, de Hollandse graven en de bisschop. Bij het kasteel ontstond een nederzetting, waaraan de bisschop al

△ Ruïne van kasteel Vredelant. Gravure door Simon Schijnvoet, 1711.
(Part. Coll.)

Het beleg van slot Vredelant in 1278.
Gravure door S. Fokke, 1782. (Coll. Rijksmuseum Amsterdam)

spoedig, in 1265, stadsrechten verleende. In diverse perioden werd het kasteel uitgebouwd en versterkt tot een slot met een vierkant grondplan met ronde hoektorens (ca. 43 x 29 meter) en een voorburch met diverse bijgebouwen. Ruim 200 jaar kende het een roerige geschiedenis.

Begin 16de eeuw was de rol van kasteel Vredelant uitgespeeld, toen kasteel Abcoude door keizer Maximiliaan, bevelhebber in De Nederlanden, de functie van grenspost toebedeeld kreeg. Zijn kleinzoon, Karel V, keizer van het Roomse Rijk, liet het inmiddels bouwvallige kasteel Vredelant in 1528-'29 afbreken. De stenen werden over de Vecht naar Utrecht vervoerd, waar ze hergebruikt werden bij de bouw van Karels dwangburcht Vredenburg.

Ridderhofstad

Het Vredelantse kasteelterrein werd geëgaliseerd en de grachten werden dichtgegooid. Hendrik Jacob van Tuyl van Serooskerken, ambachtsheer van Vreeland, zag in de vroegere aanwezigheid van het kasteel een kans liggen. Een adellijk persoon met een riddermatig huis, met toren, ophaalbrug en slotgracht, kon voor zijn bezit de status Ridderhofstad verwerven. En daarmee een positie in de Staten van Utrecht en een belastingvrijstelling. Een zeer gewilde status dus! Hij liet de fundamenten opgraven en blootleggen en bouwde hier een huis op. Zijn verzoek om op basis van deze vermeende 'herbouw' van het kasteel de status Ridderhofstad te krijgen werd in 1653 toegekend.

De ruïne van dit 17de-eeuwse huis heeft nog eeuwenlang op het veld gestaan en is pas aan het einde van de Tweede Wereldoorlog afgebroken. Naar verluid werden de stenen gebruikt om versperringen op de provinciale weg mee op te werpen.

De ruïne van de 17de-eeuwse opbouw in 1939, die tot na 1945 op het Sperwerveld heeft gestaan. (Coll. Van Zalingen)

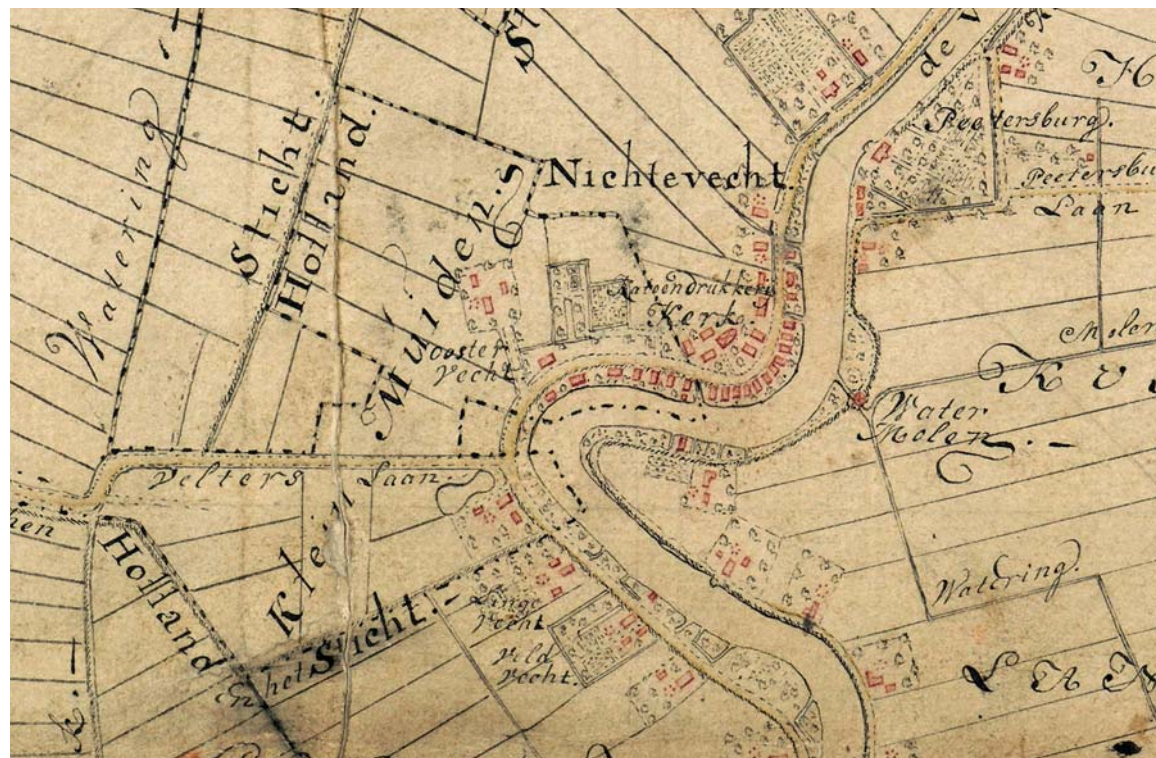
Het veld was van 1921 tot 1976 de thuisbasis van voetbalvereniging De Sperwer. Menig Vreelander bracht hier zijn weekenden door op of aan het veld, en daarna voor de derde ronde in het nabijgelegen café Taverne de Vecht. Na de fusie van Sperwer en Loenen tot S.V. de Vecht verdween de voetbalclub met haar kantine en kleedruimtes van het veld. Het werd een hondenuitlaat- en speelveld en binnenkort deels een officiële parkeerplaats. De kasteelfundamenten liggen nog onder het gras. De locatie hiervan is exact bekend, door weerstandmetingen die in 1995 en in 2016 zijn uitgevoerd.

Bron:

J. Jonker-Duynstee en A. Cruysheer, Vreeland, 750 jaar geschiedenis in vogelvlucht, 2015.

Langs het Sperwerveld loopt nog steeds een deel van de buitenste slotgracht.
(Foto: J. Jonker-Duynstee)

14. Klein Muiden

Sander Griffioen

In de voorafgaande vijftig nummers van Vechtkroniek werd er al vier of vijf maal bericht over dat gehucht ten zuiden van Nigtevecht dat eeuwenlang tot Holland behoorde en aan het einde van de 18de eeuw voor zoveel kraakel zorgde dat er tot ver in de vorige eeuw nog verhalen over rondgingen.¹ De ruzies vonden hun grond hierin dat Muiden het bestuur over de enclave niet wilde opgeven, terwijl de inwoners van het gehucht en de Nigtevechters die er tuinen hadden steen en been klaagden dat ze van hun belasting niets terugzagen -ofschoon deze voor een deel toch weer zwichtten voor het valse gerucht dat Nigtevecht van plan was haar financiële tekorten op hen af te wentelen.²

Over het ontstaan van de enclave is weinig bekend. Mijn speurwerk leverde althans niets op dan een boekpagina over een onuitvoerbaar plan. In zijn tweedelig werk over Duizend jaar bouwen in Nederland behandelt de rechtshistoricus Fockema Andreae Klein Muiden in een hoofdstuk over 'Mislukte stichtingen'.

De Utrechters, schrijft hij, hadden met lede ogen aangezien dat Gijsbrecht van Amstel Muiden tot een Hollands bezit maakte en vatten het plan op om onder Nigtevecht een nieuw Muiden te stichten. Toen men het nutteloze van de poging inzag vestigde men de hoop op Vreeland, maar ook daar liep het mis, aldus nog steeds de auteur.³ Helaas blijft onverklaard hoe het plan voor een Groot Muiden kon uitlopen op een Klein Muiden, dat N.B.! aan Holland zou toevallen.

'Overzees gebied' van Muiden

Ook is het raadselachtig waarom Muiden zo stug aan dit 'overzees' gebied vasthield. Immers, hoeveel inkomsten kon het trekken van een gehucht dat als Fenna Brouwer gelijk heeft bestond uit 'een paar boerderijen, ongeveer twintig huizen en (...) een buitenplaats Oost en Vecht genaamd, het latere raadhuis van Nigtevecht' (Vechtkroniek 1994-1, p. 18)? Mogelijk is evenwel haar schatting te laag. Een bron uit 1841 noemt 398 inwoners – die berg je niet in een twin-

△ Klein Muiden op de kaart van P.A. Ketelaar uit 1781.

tigtal huizen en een paar boerderijen.⁴ De omvang van de enclave valt ook niet te onderschatten: het afgedrukte fragment van de kaart van P.A. Ketelaar van rond 1770 laat zien dat het gebied reikte van even ten zuiden van de dorpskerk tot voorbij de Velterslaan en aan de westzijde ver in de richting van het Gein ging.

Grenswijziging

Toen in 1819 de grenzen van de provincies opnieuw werden bepaald, verloor Utrecht in onze contreien Kortenhoeft, Nederhorst den Berg en Stichts Ankeveen, en moest zich behalve met Loosdrecht tevredenstellen met de enclaves Klein Muiden en Hollands Loenen (Loenen-Kronenburg).

Nog lang bleef de aanduiding Klein Muiden bewaard, getuige de hierbij afgedrukte prentbriefkaart. Tegenwoordig denkt men bij het horen van die naam vooral aan het van 1988 daterende bestemmingsplan 'Klein Muiden' en de gerealiseerde nieuwbouwwijk in Nigtevecht. Aan één kant is het jammer dat de naam al vergeven is, anders had men die mooi voor de nieuwe fietsbrug over het Kanaal kunnen reserveren, die als ik wel heb aan weerszijden hecht in de vette Kleinmuidense klei verankerd is.

De nieuwe fietsbrug over het Amsterdam-Rijnkanaal is aan beide kanten in de Klein-Muidense klei verankerd. (Foto: IPVDelft)

Noten:

1. Hans van Schooten, 'Mijn vroegste jeugdherinneringen aan Nigtevecht', Vechtkroniek 50, november 2018, 32.
2. Wim van Schaik, 'Oud bestuurders in beeld', Vechtkroniek 33, najaar 2010, en Utrechtse dorpsbesturen in de turbulente jaren 1780-1830, Vechtkroniek 49, mei 2018, 34.
3. S.J. Fockema Andreae, 'Duizend jaar bouwen in Nederland', deel 1, Amsterdam 1968, 120.
4. Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het koninkrijk der Nederlanden en het Groothertogdom Luxemburg, 1841.

Prentbriefkaart met zicht op Klein Muiden vanaf de Vecht, circa 1910. (Coll. N. Smakman)

15. De Dorpspomp van Nigtevecht

Juliette Jonker-Duynstee

Voor Dorpsstraat 53 in Nigtevecht staat een rijk bewerkte waterpomp. Op de stenen onderkant staat op de vier vlakken te lezen: Ter nagedachtenis aan den heer Martinus Nicolaas de Pré Anno 1893 - Door zijn weduwe Johanna Theunissen - Aan de Gemeente Nigtevecht aangeboden. De inscripties maken het duidelijk: de pomp is een geschenk van Johanna de Pré-Theunissen, bewoonster van Zwaanwijck aan de inwoners van Nigtevecht.

Overleden door besmet water

De aanleiding voor de schenking was een verdrietige: haar echtgenoot was net overleden, zeer waarschijnlijk aan de gevolgen van de ziekte van Weil of dysenterie, door het drinken van vervuild water. Voor de bevolking was de pomp van groot belang. De meeste mensen waren in die tijd aangewezen op Vechtwater als drinkwater, slechts een enkeling kon zich een pomp met filter veroorloven, maar dat zei weinig over de kwaliteit van het drinkwater omdat hier slechts ondiep grondwater (zakwater) mee naar boven werd gepompt. Door het vervuilde en vaak besmette water braken regelmatig cholera epidemieën uit, met doden tot gevolg. De moderne Nortonpomp kon wel tot 70 meter diep pompen, uit een laag schoon grondwater. Zo zou niemand meer hoeven te overlijden aan besmet drinkwater.

△ Voor de opening van de Nortonpomp op 15 juni 1894 liep heel Nigtevecht uit. Mevrouw de Pré staat naast de pomp. (Coll. N. Smakman)

De pomp rond 1920. (Coll. De Haan)

Uiterst rijke uitvoering

De pomp was niet zomaar een pomp, maar was veel rijker uitgevoerd dan pompen in andere dorpen. Een hardstenen onderkant met plaquettes met inscripties, een fraai gesmede opbouw, een tuit in de vorm van een leeuwenkop, kwalitatief filterwerk en buizen, er was nergens op beknibbeld. Het smeedwerk was in neo-renaissance-stijl uitgevoerd, geheel in de stijl van het grote huis dat zij een jaar later zou laten bouwen na het overlijden van haar man, het huidige Zwaanwijck. De pomp werd geplaatst op het schoolplein van de lagere school in de Dorpsstraat. Onder grote belangstelling werd de pomp op 15 juni 1894 ingewijd met een feest. Na het plaatsen was er kennelijk even onduidelijkheid over wie het onderhoud op zich zou nemen, want een aantal maanden later verklaarde zij schriftelijk aan de gemeente dat zij levenslang de kosten voor het onderhoud van de pomp en de daarbij behorende 'werken en sieraden' zou dragen. Elke week liet zij het straatje om de pomp vegen en de koperen onderdelen poetsen. De waterputten (drie in totaal) werden jaarlijks schoongemaakt.

Verplaatsing en herplaatsing

Zo'n dertig jaar zou de pomp dienst doen. Toen, eind jaren 20 van de 20ste eeuw, kreeg Nigtevecht waterleiding en verloor de pomp haar functie.

De waterpomp rond 1910 op haar oorspronkelijke plek, voor de kleuterschool, nu Dorpsstraat 53. (Coll. De Haan)

In 1966 werd de pomp verplaatst naar het Dorpshuis, maar na een restauratie in 1988 is zij weer op haar oorspronkelijke plek teruggezet. Een bijzonder sieraad in de toch al zo sfeervolle Dorpsstraat van Nigtevecht!

Bronnen:

- M. van der Burght, "Ende de Oude Brieven daar van sijnde", De geschiedenis van de Hofstede Zwaanwijck, 2010.
- W. van Schaik, 'De pomp op het plein', Vechtkroniek 36, november 2011.
- S. Verster, 'De waterpomp van Nigtevecht', Vechtkroniek 5, december 1996.

De pomp nu, voor Dorpsstraat 53.

16. Monumenten 1940 - 1945

Wim van Schaik

In zowel Vreeland als Loenen staat een monument ter herinnering aan gevallen in de Tweede Wereldoorlog. Van verborgen geschiedenis is hier eigenlijk geen sprake. Op de vierde mei van ieder jaar ontmoeten de huidige bewoners van het dorp elkaar hier voor een moment van stilte en bezinning. Het offer dat degenen die hier herdacht worden brachten is daardoor geen verborgen verleden maar levende geschiedenis. Hoewel het dus om een levend verleden gaat, ligt de locatie van deze monumenten, het Boerenlaantje in Vreeland en Park Leeuwendijk in Loenen, toch wat buiten het dagelijkse dorpsleven.

Het Vreelandse monument staat nog steeds op de plaats waar het in 1948 werd opgericht. Na uitvoerige overwegingen door een speciaal voor dit doel gevormde commissie viel de keus op het ontwerp van de plaatselijke metselaar G.J. van Groen, die het werk ook uitvoerde.¹ Het monument in Loenen bestond oorspronkelijk alleen uit een gedenksteen die in een muur van het toenmalige gemeentehuis aan de kant van de Bredestraat was ingemetseld. Ten gevolge van het toenemende verkeer bleek aan het begin van de ja-

ren zestig dat die plek te weinig ruimte bood om daar een passend eerbetoon te houden. De aankoop door de gemeente van de buitenplaats Leeuwendijk bleek een mogelijkheid te bieden. In het park dat daar werd aangelegd was ook plaats om een nieuw monument te bouwen, waarbij wel ruimte genoeg was voor een passende jaarlijkse herdenking. Evenals in Vreeland werd hier bij de vormgeving gekozen voor plaatselijke vakmensen: het ontwerp was van de hand van architect Ehlhardt, bouwbedrijf H. van Schaik zorgde voor de realisatie. Een prominente plaats werd ingeruimd voor de gedenksteen, die uit de Bredestraat naar dit nieuwe monument werd overgebracht. In het reliëf in de wand van baksteen zijn de jaartallen 1940-1945 op een aantal verschillende manieren verwerkt.

In Vreeland staan de namen te lezen van de verzetsstrijders Johannes Mijwaard, fabrieksarbeider, en Jacobus de Ronde, tuinder, beiden 28 jaar en op 23 april 1945 bij slot Loenersloot door de bezetter vermoord nadat zij met een kar vol wapens waren gepakt. Het derde Vreelandse oorlogsslachtoffer op het gedenkte-

△ Om het oorlogsmonument in Vreeland worden begin mei altijd rood-wit-blauw en oranje bloemen geplant. (Foto E. Schot)

ken is de reserve 1ste luitenant Antonie Cornelis de Bruin, 33 jaar. Hij werd op 12 mei 1940 bij de Duitse aanval op vliegveld Valkenburg bij Den Haag door een overspannen schildwacht gedood.² De Loenense gedenksteen is gewijd aan marineman Willem Logger uit Nieuwersluis, 26 jaar, die als matroos 2e klasse op 27 februari 1942 op de kruiser Java bij de slag in de Javazee omkwam. Zij waren niet de enige dodelijke slachtoffers van de Tweede wereldoorlog uit de plaatsen die later de gemeente Loenen zouden vormen. Op de begraafplaats in Vreeland ligt Harmen Hendrik Griffioen, chemisch laborant en directeur van een chemisch adviesbureau, 28 jaar, die als lid van de Binnenlandse Strijdkrachten op 22 februari 1945 om het leven kwam in het Brabantse Neer-andel.

In Loenersloot stierven op 28 januari 1945 Cornelis Kroon, bijna 62 jaar, en zijn vrouw Helena Kroon-Hoefman, 57 jaar. Hun boerderij werd tijdens een Engels bombardement, dat gericht was op de brug over het Merwedekanaal, geheel vernietigd.³ Tijdens de jaarlijkse herdenking op 4 mei worden zij allen en ook degenen die tijdens andere oorlogshandelingen om het leven kwamen, herdacht.

Noten:

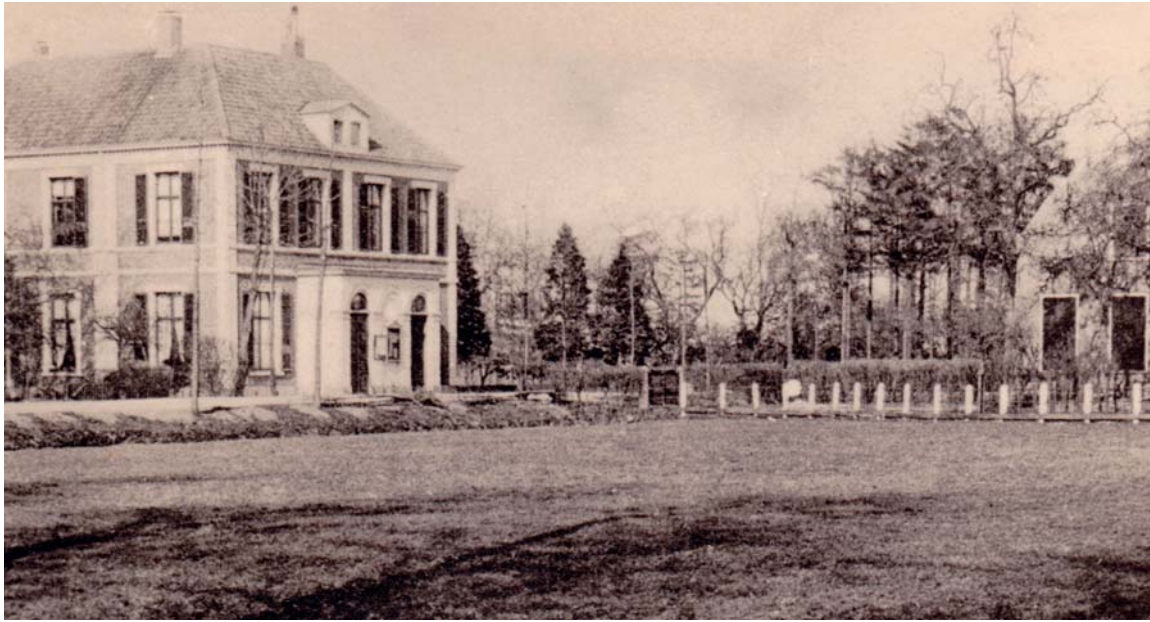
1. J. Boerstra, 'Het herdenkingsmonument in Vreeland', Vechtkroniek 22, mei 2005, 28.
2. J.W. de Leeuw, Nederlandse gesneuvelden in de meidagen 1940, 45.
3. Informatie van Maarten Bootsma.

Detail van de zuil van het monument in Loenen, waar door middel van kunstig metselwerk de cijfers 1940-1945 in reliëf te lezen zijn.

Het oorlogsmonument in Loenen in het park van Leeuwendijk.

17. Het voormalige gemeentehuis annex de openbare school

Juliette Jonker-Duynstee

In 1862 werd door het gemeentebestuur van Vreeland een oplossing voor twee problemen gevonden. Probleem één was de huisvesting van het eigen bestuur, dat in een te kleine en dure ruimte in Logement Floor (nu: De Nederlanden) bivakkeerde. Probleem twee was de huisvesting van de openbare school. Deze was gevestigd in een te klein en onderkomen gebouw aan de Achtergracht, nu Lindengracht nrs. 33 en 35. De oplossing lag in een nieuw te bouwen combinatiegebouw.

Een onafhankelijke commissie stelde de bouw van een gebouw voor waarin zowel de school en de onderwijzer als het gemeentebestuur een onderkomen zouden vinden. Een dergelijke plek was niet voorhanden in Vreeland. Als locatie van het nieuw te bouwen gebouw werd voorgesteld een deel van de boomgaard van boerderij Het Horkennest, op de hoek van de Vliersteeg (nu: Vossenlaan) en de rijweg naar Kortenhoef (nu: Raadhuislaan). Ondanks protesten van de buurman van dit terrein, ambachtsheer Jacob Hooft - die bang was voor overlast van lawaaierige kinderen -, kocht de gemeente in april 1861 voor f. 1250,- circa

900 m² van de boomgaard van Het Horkennest voor de bouw van het gewenste combinatiegebouw.

Eerste steen

In 1862 begon de bouw van het gebouw in neoclassicistische stijl naar ontwerp van N. Kamperdijk, die later ook het tolhuisje bij de brug zou bouwen. De bouw kostte f. 10.000,-, waarvan Gedeputeerde Staten bijna de helft, f. 4000,-, voor zijn rekening nam. Burgemeester van Lawick van Pabst verrichtte de opening door een herinneringssteen in te metselen, die nog steeds te zien is aan de Raadhuislaankant. Op de hoek van het gebouw werd in 1918 een Wilhelminaboom geplant, als herinnering aan de kroning van koningin Wilhelmina in dat jaar. De boom staat er nog, met een hek eromheen, dat helaas weinig koninklijke allure meer heeft...

De indeling van het gebouw en de ingangen zouden in de loop der tijd een paar keer veranderd worden. Zo is aanbouw aan de voorkant, met twee ingangen en daartussen het gemeentelijke 'voorhangkastje', later

△ Het nieuwe gemeentehuis/schoolgebouw, gezien vanaf de boomgaard aan de overkant, begin 20ste eeuw. (Coll. Zanting)

weer afgebroken. Na een kleine 100 jaar verdween ook de school uit het gebouw. Door de uitbreidingen van Vreeland was het aantal leerlingen toegenomen en was de school te klein geworden. Een nieuwe school werd in 1956 geopend aan de Niftarlakelaan, op dezelfde plek waar nu CSV Ridderhof staat.

Nieuwe functies

De ruimtes die nu vrijkwamen werden in gebruik genomen door het Vreelandse verenigingsleven. De woning van de schoolmeester bood - vanwege de woningnood - tijdelijk ruimte aan maar liefst drie gezinnen. Toen deze vertrokken, werd hier een tandartspraktijk gevestigd en maakte het Kruiswerk er gebruik van. De slaapkamers van de schoolmeester op de eerste verdieping werden bij het gemeentehuis getrokken en zo functioneerde het gebouw naar tevredenheid totdat de gemeente Vreeland op 1 april 1964 werd opgeheven en bij Loenen werd gevoegd. Het gemeentebestuur vertrok en de ruimtes kregen een soort 'dorpshuisfunctie': muziekverenigingen en koren oefenden er, jeugdsociëteit De Parachute was er gevestigd en tijdens de restauratie van de kerk werden er diensten gehouden. Toen in 1985 het Dorpshuis werd geopend kwam het oude gemeentehuis grotendeels

Het gebouw nu, met de uit de kluiten gewassen Wilhelminaboom.

leeg te staan. Het werd verbouwd tot 11 HAT-eenheden met subsidie van de Staat, die meer woningen wilde voor 'Huisvesting voor Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens'. In maart 1987 werden deze woningen in gebruik genomen.

Bron:

J. Jonker-Duynstee en A. Cruysheer, Vreeland, 750 jaar geschiedenis in vogelvlucht, 2015.

Het gebouw gezien vanaf de Raadhuislaan. De Wilhelminaboom is nog een klein boompje. (Coll. Lisman)

18. Fort Nieuwersluis

Wim van Schaik

De plattegrond van Nieuwersluis veranderde ingrijpend toen in de jaren 1850-1880 het huidige fort werd gebouwd. De Nieuwe Hollandse Waterlinie verving de oude en de vesting Nieuwersluis met zijn kenmerkende stervorm werd vervangen door een fort tussen de Vecht en de Nieuwe Wetering.

Aanvankelijk was er alleen sprake van een torenfort, dat echter door de ontwikkeling van het zogeheten 'getrokken geschut' al bij de oplevering verouderd bleek te zijn. Daarop vond uitbreiding plaats met een kazernegebouw en aan aantal remises (opslagplaatsen voor het geschut). Helaas bleek ook deze modernisering, ten gevolge van de uitvinding van de brisantgranaat, al bij het gereedkomen eigenlijk verouderd te zijn. Toch werden de forten in de Waterlinie door het Ministerie van Defensie, dat toen nog Ministerie van Oorlog heette, gehandhaafd. In de Eerste Wereldoorlog, toen de Hollandse Waterlinie niet alleen door de brisantgranaat maar inmiddels ook door de opkomst

van het vliegtuig technisch achterhaald was, werd het nog geheel in staat van paraatheid gebracht. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog was dat nog in beperkte mate het geval en vlak na de oorlog diende het nog enige tijd als verblijfplaats voor achtereenvolgens collaborateurs en Indiëweigeraars. Behalve wat schietoefeningen, die door het leger en de politie in de in 1950 gebouwde schietbaan gehouden werden, gebeurde er daarna niet veel meer. In 1960 ging de heer Zembsch, de laatste fortwachter van Fort Nieuwersluis, met pensioen en werd de vesting opgeheven.

Commandopost B.B.

In 1967 kwam het tot een kortstondige tweede bloei doordat er een commandopost van de Bescherming Bevolking (B.B.) werd gevestigd. Dat was een typische koude oorlogs-organisatie, die als doel had de burgerbevolking te beschermen tegen de gevolgen van Rus-

△ Fort Nieuwersluis op een luchtfoto uit de jaren '30. Duidelijk is te zien hoe de oorspronkelijke stervorm gedeeltelijk doorbroken is door de bouw van het fort.

Bureau van de BB commandant. (Foto: M. Bootsma)

Uit de militaire tijd: het onderkomen van de wasvrouw. (Foto: M. Bootsma)

sische (met name atoom) aanvallen. Daartoe werd een deel van de in 1880 gebouwde kazerne omgebouwd tot een aantal atoombestendige ruimten. Aan de buitenkant zijn deze herkenbaar aan de witte kleur van de muur. De ramen van dit deel van het fort werden dichtgemetseld en de deuren gasdicht en drukbestendig gemaakt. Behalve het commandocentrum, de telefooncentrale en de ruimte voor de medische staf kwamen er ook een noodaggregaat en een installatie om eventueel van buiten komende nucleair, bacteriologisch of chemisch verontreinigde lucht te zuiveren.

Verkocht aan Natuurmonumenten

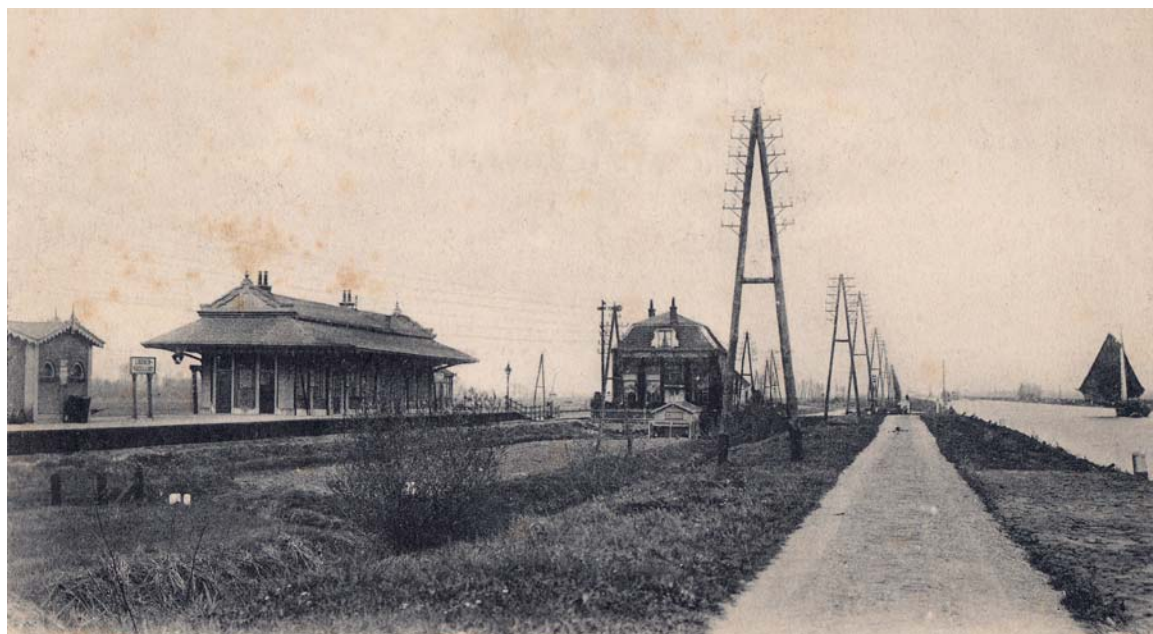
Aangezien de B.B. in 1987 werd opgeheven duurde deze opleving niet lang. Daarna was het fort nog tot 1992 in gebruik bij het Korps Militaire Colonnies. Dat korps was een militaire organisatie met als doel ram-

penbestrijding, met name in tijd van oorlog, dus vergelijkbaar met de B.B. In 1996 werd het fort door de staat verkocht aan Natuurmonumenten.

Uit alle hier genoemde fasen van de geschiedenis van het fort zijn nog duidelijk herkenbare overblijfselen aanwezig: het, op de verdediging tegen aanvallen vanuit het zuiden ingerichte, terrein, het torenfort, de kazerne met het B.B.-gedeelte, de remises en de schietbaan. In een deel van de kazerne is tegenwoordig een theeschenkerij gevestigd, het hele fort kan (behoudens enkele ruimtes tijdens de winterslaap van de vleermuizen) bezichtigd worden tijdens door Natuurmonumenten georganiseerde excursies.

Het -witgeschilderde- BB gedeelte van het fort. (Foto: M. Bootsma)

19. Station Loenen - Vreeland

Stanny Verster

Het station Loenen-Vreeland is tegelijkertijd met de oplevering van de spoorlijn Amsterdam – Utrecht geopend op 18 december 1843 onder de naam Loenen-Vreeland, hoewel het station vlakbij Loenersloot aan de westelijke oever van het Merwedekanaal lag. Deze spoorlijn van de Nederlandsche Rijnspoorweg Maatschappij was de tweede belangrijke spoorlijn in Nederland.

In het begin bestond station Loenen-Vreeland slechts uit een halte. Drie jaar later werd een station gebouwd dat ruim 50 jaar later vervangen werd door de hier afgebeelde rechthoekige wachtruimte met aan alle zijden meerdere deuren naar de perrons.

De stationschef woonde in een huis bij het station. De omnibus die vanuit Vreeland naar het station reed, stopte voor het huis van de stationschef en hield rekening met de aankomsttijd van de treinen. Als de reizigers waren uitgestapt en de bagage en eventuele vracht waren uitgeladen, reed de bus meteen terug naar Vreeland.

De omnibus reed het hele jaar drie keer per dag, behalve op zon- en feestdagen, dan was er maar één rit en wel 'de tweede'. De kosten van vervoer van de reizigers bedroeg 25 cents met inbegrip van handpakjes,

die onder de banken moesten worden geplaatst.

De busonderneming sloot een overeenkomst af met het gemeentebestuur voor de duur van telkens een jaar. In 1900 bedroeg de vergoeding f. 200,-; in het jaar 1923/24 was dat bedrag gestegen tot f. 350,-.

Met pontje over

Het station werd in 1892 lastig bereikbaar, omdat toen het Merwedekanaal werd gegraven, het latere Amsterdam-Rijnkanaal. Men kon met een pontje worden overgezet, maar hier pasten maar zes mensen in, dus de wachttijd was lang. De omnibus moest een omweg maken en kon via een nieuw gebouwde draaibrug het kanaal oversteken. Deze lag echter een stuk verder richting Loenen. Geen wonder dat het animo voor de gang naar het station terugliep, waardoor het gebouw in 1944 gesloten werd. Voortaan moesten reizigers naar station Nieuwersluis.

Dat niet iedereen blij was het besluit van de Maatschappij tot Exploitatie van de Staatsspoorwegen, blijkt uit de volgende, in het Streekarchief aanwezige, brief:

△ Het station en de woning van de stationschef met rechts het Merwedekanaal, circa 1910. De woning is in 1932 afgebroken. (Coll. W. Mooij)

Rotterdam, 5 September 1945

Avenue Concordia 258

Mijn Heeren,

Van de buitenwacht hoorde ik dat de Nederlandse Spoorwegen er over denken het Station Loenen-Vreeland op te heffen.

Wilt U mijn ten goede houden dat ik zulks van de Spoorwegen kortzichtig zou vinden en niet in hun eigen belang; het verkeer daar ter plaatste moet men bekijken van de goede perspectieven, nl. de streek daar te midden van de Gemeenten Loenersloot, Vreeland, Baambrugge en gedeeltelijk Vinkeveen is zeer welverwend, breidt zich steeds uit door de aanwas van geboorte en zaken op allerlei gebied.

De afstand naar Station Nieuwersluis en Abcoude is te ver en te ongemakkelijk voor de reizigers. Het station is gemakkelijk te bedienen, ruime chefswoning vlak naast het station, benevens personeelswoning. Geloof U mij, de toekomst van dit station halfweg Utrecht en Amsterdam is uitmuntend, maar U moet den trek naar dit station niet laten verlopen. Verschillende Gemeenten in den omtrek hebben er behoefte aan, ook voor het betere onderwijs der kinderen en voor de kantoren in de groote steden. Vergeet Uw belangen niet! Gaarne beveel ik ter gelegener tijd mij aan voor Uw zienswijze hieromtrent.

J.A.A. Martini Buys

Het pontje dat de mensen het kanaal overzette naar het station, circa 1918. (Coll. Zanting)

Dit bezwaar mocht niet baten. Het station bleef gesloten en het stationsgebouw werd in 1960 gesloopt. Bijzonder is dat zeer recent, bij de plannen om de N201 te verbeteren, door diverse inwoners gesuggereerd is om het station weer te herbouwen.

Bronnen:

Overeenkomsten met diverse personen inzake de uitvoering van de omnibusdienst van Vreeland naar het station Loenen-Vreeland en terug. Gerecht en gemeente Vreeland, nr. 965.

J. Jonker-Duynstee, 'Station Vreeland', Vreelandbode, november 2010.

Het station in 1941, gezien vanuit het zuiden. De nieuwe brug over het kanaal is al klaar, maar het kanaal is nog niet verbreed. (Coll. Spoorwegmuseum)

20. De Loenderveense molen en polder

Wilma de Kruijter

Wie door Oud Over van Loenen naar Vreeland rijdt, ziet rechts in het fraaie landschap een eindje van de weg af de Loenderveense molen staan. Het is een poldermolen met een lange geschiedenis, waarvan de bouw teruggaat tot 1652.

Oorspronkelijk waren er in onze streken ontoegankelijke moerassen van veenmos met struiken en bomen. In de loop der eeuwen had zich een dikke veenlaag gevormd van blad en dood hout. Toen in de middeleeuwen het gebied werd ontgonnen, werd het overtollige water aanvankelijk via sloten afgevoerd op de rivier de Vecht. Door deze afwatering klonken de veengronden echter steeds meer in, waardoor de natuurlijke afwatering niet meer mogelijk was.

Vanaf de 12de eeuw werden er dijken en kades aangelegd. Het overtollige water werd via duikers en sluisjes op de Vecht geloosd als de waterstand daarin lager was dan van de naastliggende polder. Omdat de inklinking van de bodem steeds verder doorging, moest er een andere oplossing komen: de poldermolen. Windmolens om graan te malen waren er al lan-

ger, maar in 1407 werd de eerste poldermolen van ons land gebouwd, een molen met een scheprad om het water 'op te malen'.

Rijksmonumentale molen

De Loenderveense molen is gebouwd in 1652 voor de bemaling van de gelijknamige polder. Het is een achtkantige bovenkruier, dat wil zeggen dat alleen het bovenste deel van de kap naar de wind kan worden gedraaid. Bovenbouw en kap zijn riet gedekt. De Molen heeft een gemetselde fundering met een lage voet. Daarop staat een eiken achtkant, die mogelijk nog authentiek is. In de romp van de molen zijn diverse vensters aangebracht. Naast de molen staat het zgn. pothuis, met daarin het schoepenrad. In de loop der tijd zijn er diverse restauraties en vernieuwingen uitgevoerd, o.a. nog in 2010.

Het waterschap Loenderveen was vroeger de eigenaar van de molen, in 1930 kwam het beheer in handen van het Waterleidingbedrijf van de gemeente Amster-

△ De Loenderveense molen in 1928. Voor de hooiberg staat de molenaar, Jan Jacob Griffioen. (Coll. W. Mooij)

dam. Thans heeft het Utrechts Landschap de molen in beheer, terwijl de Stichting Utrechtse Molens sinds 1990 eigenaar is. De molen is een rijksmonument.

Bijna gedempt

De Loenderveense polder bestaat voor een groot deel (ca 500 ha.) uit water: de Loenderveense plas is ontstaan door turfwinning. Turf was eeuwenlang de belangrijkste brandstof in Nederland en was volop aanwezig in de veenweidegebieden. De turf werd gebaggerd of afgegraven, waardoor grote plassen zijn ontstaan. Al in de tweede helft van de 19de eeuw werd er gesproken over het inpolderen van alle plassen ten oosten van de Vecht. In de jaren '20 van de vorige eeuw richtte de Breukelense industrieel J.W. Bronwasser een exploitatiemaatschappij op, met als doel de Loenderveense plas te kopen en te dempen met stadsvuil. Dit om land- en tuinbouwgrond te creëren. Het protest hier tegen onder natuur- en watersportliefhebbers groeide en een actiecomité werd opgericht. Ook bij overheidsinstanties leefden bezwaren. Bijvoorbeeld bij defensie, vanwege het belang van de plas voor een eventuele inundatie in oorlogstijd. Belangrijk was vooral dat de gemeente Amsterdam de plas wilde aankopen voor de drinkwatervoorziening. Gedeputeerde Staten van Utrecht dwarsboomden een vergunning af te geven

De molen, gezien over een bevroren Loenderveense plas
(Foto: Natuurmonumenten)

aan de exploitatiemaatschappij en het plan van Bronwasser c.s. kon gelukkig niet ten uitvoer worden gebracht. Wie op een mooie zomerdag de zon boven de Loenderveense plas ziet ondergaan, kan daar nog steeds innig dankbaar voor zijn. Sinds 1930 is de plas waterwingebied van de gemeente Amsterdam.

Literatuur:

Vechtchroniek nr. 4, mei 1996, 3 e.v.; idem nr. 6, mei 1997, 8 e.v.; idem nr. 26, mei 2007, 13 e.v.; idem nr. 34, nov. 2010, 13 e.v.

De molenvliet waardoor het water op de Vecht kon worden uitgeslagen.

21. Het Plantagehuis

Juliette Jonker-Duynstee

Wie over de provinciale weg langs Vreeland rijdt kan er niet omheen: vrij dicht op de weg ligt een oosters aandoend wit gebouw met een groen koperen koepeldak. Deze buitenplaats is het Plantagehuis, in 1832 gebouwd door Jacob Hooft, Vrijheer van Vreeland, als een zogeheten 'herenoptrekje' – een zomerverblijf waarin werd gelogeed. Vanwege haar oriëntaalse uiterlijk heet het ook wel 'het Moorse huis'.

De familie Hooft woonde in Amsterdam, maar kwam nog geregeld in Vreeland om onder andere het tol- en visgeld op te halen: als ambachtsheren van Vreeland hadden zij immers tolrecht over de brug en het visrecht in de oude, in 1438 afgesloten, Vechtarm. Op een kaart van rond 1500 is in deze hoek van de polder Dorssewaard een huis/boerderij ingetekend. Het Plantagehuis staat mogelijk op deze middeleeuwse fundamenten. Het is niet verwonderlijk dat er hier, in de bocht van de rivier, bebouwing stond. Dit was een strategische plek en door het aangeslibde sediment vormden de binnenbochten van de rivier stevige bouwgrond.

Aanleg plantage

Het terrein van de familie Hooft was 8 à 9 hectare groot. Hooft legde aan weerszijden van de oude Vechtarm in het begin van de 19de eeuw een plantage (plantage of bos) aan in de toen moderne En-

△ *Het huis in zijn huidige vorm, gezien vanuit de tuin. Op de achtergrond boerderij Runderlust aan de Kleizuwe, die inmiddels gesloopt is. (Coll. Zanting)*

Het Plantagehuis in zijn vroegste vorm, gezien vanaf de Kleizuwe. Foto uit circa 1900. (Coll. Aalderink)

gelse landschapstijl. Hij legde waterpartijen aan, een siertuin, bos, boomgaard en bouwde een tuinhuis (het Spokenhuisje). Met name de 'openbare wandeling', die hij samen met zijn buurvrouw Henriette Voomborgh van Slotzicht aanlegde 'ter vermaak van de inwoners van Vreeland' bleken ook in latere tijden een toeristische trekpleister voor het dorp. Wij kennen deze openbare wandeling langs de oude Vechtbocht nu onder de namen Jubileumlaantje en Boerenlaantje. In 1863 werden de huidige twee bruggen bij het huis gebouwd. Zij dragen opschriften over de Slag bij Waterloo en Leipzig. Op de oude Vechtarm voor het huis werd tot 1979 door dorpsbewoners geschaatst, hierna werd de landijsbaan aan de Bergseweg in gebruik genomen.

Moors uiterlijk

Het huis dat Hooft in 1832 bouwde was oorspronkelijk maar één verdieping hoog en had een rieten dak. In twee aan- en verbouwingen veranderde het aanzien van het huis aanzienlijk. De laatste verbouwing dateert uit 1908 en gaf het huis, nu verhoogd, wit gestuukt en voorzien van een koperen koepel, zijn Moorse uiterlijk. De Oriëntaalse aanpassingen pasten goed in een tijd waarin de fascinatie voor de Oriënt opleefde. Bij een openbare veiling in 1927 werd in opdracht van de kinderloze weduwe Hooft-Galjaard het familielandgoed - dat het halve oude dorp omvatte met vele huizen - opgedeeld en verkocht. De catalogus van deze veiling is in het bezit van de HKL en bevat

Het huis zoals het er na de eerste verbouwing rond 1907 uitzag. (Coll. M. Scheepmaker)

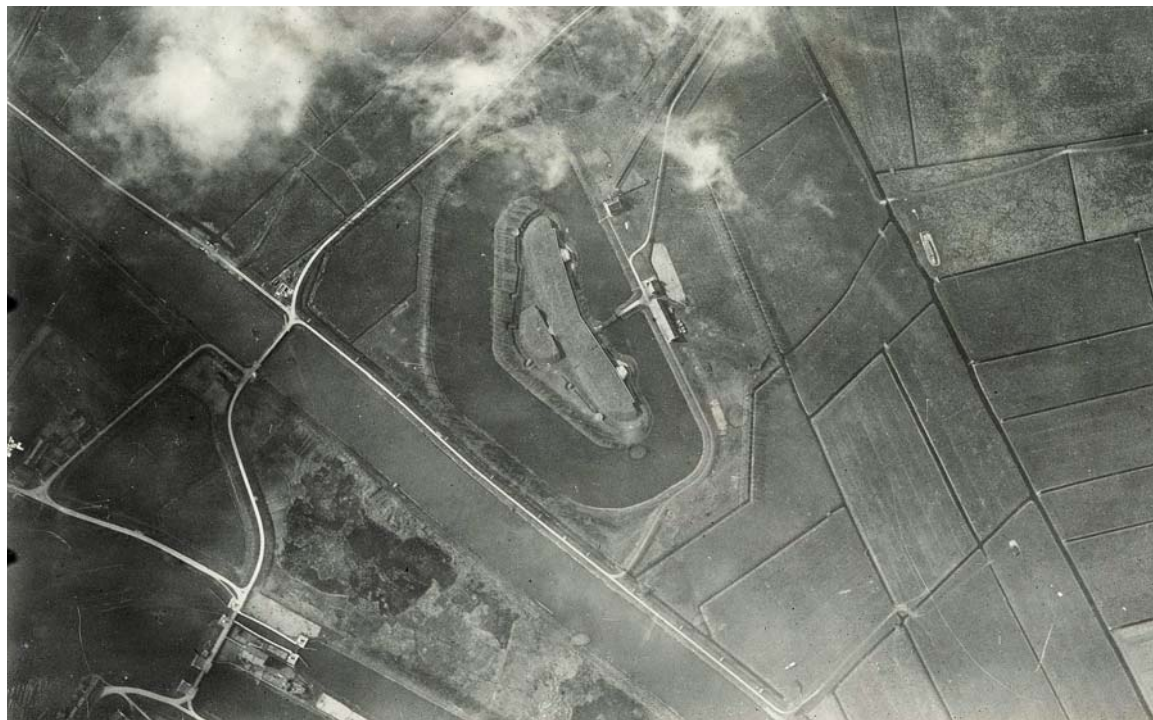
allerlei aantekeningen die tijdens de veiling gemaakt zijn, zoals de namen van de kopers en de bedragen waarvoor zij de onderdelen van het landgoed kochten. Zo komen we te weten dat heel wat Vreelanders toen in het bezit van een nieuw huis of stuk land kwamen! Het Plantagehuis heeft hierna nog diverse inwoners gekend en is sinds de veiling in 1927 nog zo'n 4 hectare groot. Dit bijzondere Rijksmonument staat al enige jaren te koop.

Bronnen:

A. Cruysheer, 'Het Plantagehuis', Vreelandbode mei en juni 2009.
J. Jonker-Duynstee en A. Cruysheer, 'Vreeland, 750 jaar geschiedenis in vogelvlucht', 2015.

Het Moorse huis nu. (Bron: Funda)

22. Fort Nigtevecht

De in 2018 geopende fietsbrug over het Amsterdam-Rijnkanaal biedt kansen voor allerlei nieuwe fiets- en wandelroutes. De nieuwe verbinding brengt ook nieuw leven voor fort Nigtevecht, dat vlakbij de plek ligt waar de fietsbrug op de westkant van het kanaal uitkomt.

Was het fort voor die tijd lastig vindbaar, nu fietst opeens een hele nieuwe groep (potentiële) bezoekers voorbij. Tot begin 2019 konden deze bezoekers hier

terecht voor een kop koffie om de verschillende ruimtes te bezichtigen. Het fort was een aantal jaar een herdenkingsplek voor overledenen. Wat de nieuwe bestemming gaat worden is nu nog niet duidelijk.

Stelling van Amsterdam

Het fort bij Nigtevecht werd gebouwd ter verdediging van sluis tussen het Merwedekanaal (nu het Amsterdam-Rijnkanaal) en de Vecht en van de waterinlaat van de Vechtwaterleiding, 500 meter ten zuiden van het fort. Het is een van de 45 forten van de Stelling van Amsterdam, een verdedigingslinie, gelegen op 15 tot 20 kilometer rond het centrum van Amsterdam.

In 1889 is begonnen met de aanleg: het veen werd afgegraven en opgevuld met zand. Nadat dit een paar jaar was ingeklonken, werd hierin het aardwerk afgegraven met opstelplaats voor kanonnen, die in de genieloods werden gestald. Hierna werd in 1903 het fort gebouwd op 1900 acht meter lange heipalen.

△ Het fort op een luchtfoto genomen op 14 maart 1927.

De voorgevel van het fort.

Juliette Jonker-Duynstee

De bomvrije ruimte bestond uit een langgerekt betonnen hoofdgebouw met slaapkamers, een keuken, kantine, waslokalen, een ziekenverblijf en een telegraafruimte. In totaal konden er zo'n 300 man gelegerd worden, 24 tot 36 man per slaapvertrek, op strozakken in stapelbedden. Ook is er een grote drinkwaterkelder waar regenwater werd opgevangen om het een lange periode van bezetting vol te kunnen houden.

Kanonnen stonden op de twee keelkazematten en in twee geschutskoepels, zogenaamde hefkoepels. De koepels zelf zijn 1940 door de Duitsers afgevoerd en omgesmolten ten behoeve van wapenproductie. Deze gebouwen zijn gerestaureerd en nog intact, wat erg bijzonder is. Dit geheel wordt door een brede fortgracht omgeven. Buiten de fortgracht zijn de bergloods en de fortwachterswoning bewaard gebleven.

Knakenfort

De status van het fort als vestingwerk werd in 1959 opgeheven. Hierna werd er tot 1982 muntgeld van de Rijksmunt opgeslagen. Vandaar de bijnaam 'knakenfort'. Een herinnering aan deze periode is de dam in de gracht. Deze verving de houten brug, die te zwak was

Een van de ruimtes waarin kunst werd tentoongesteld.

om de vrachtwagens met het zware muntgeld overheen te laten rijden.

Sinds 1987 is het fort plus het omliggende terrein van 17 hectare in bezit van de Vereniging Natuurmonumenten. Zo is het fortterrein een bijzonder natuurgebied met bijzondere flora en fauna te vinden. In de fortgracht nestelt de kleine karekiet en de ijsvogel en zwemt de grote zaagbeekend rond. Elke zondag, in de zomermaanden ook de zaterdag, is het fort open van 11.00 tot 17.00 uur.

De hefkoepelgebouwen zijn intact, al zijn de kanonnen verwijderd.

23. De grafkelder van Graaf Van Nassau La Lecq

Wilma de Kruijter

Op de begraafplaats in Loenen liggen grafstenen die ons herinneren aan een interessante geschiedenis. Komend vanaf de Driehovenlaan, passeert u het toegangshek en slaat u vervolgens rechtsaf naar het oudste gedeelte van de begraafplaats. Daar vindt u aan het eind rechts een grafkelder, afgedekt met drie platte stenen, waarop onder meer de naam J.F.H.K. graaf van Nassau La Lecq is aangebracht. Is hier sprake van een familielid van onze koninklijke familie? En hoe zit dat dan?

In de hervormde kerk van Ouderkerk aan den IJssel is een grafkelder, waarin 34 leden van de Oranje-familie zijn bijgezet; het zijn afstammelingen van prins Maurits (zoon van Willem van Oranje) en zijn vriendin jonkvrouw Margaretha van Mechelen. Zij zijn nooit getrouwd, maar de drie zoons uit hun relatie werden wel officieel door prins Maurits erkend en kregen zo de naam Nassau. Ook kregen ze van hun vader geld en goederen, en de heerlijkheid van de Lek,

waar ook de ambachtsheerlijkheid Ouderkerk (Ouderkerk aan den IJssel) toe behoorde.

Drie kleinzoons van prins Maurits en zijn vriendin werden in 1679 in de adelstand verheven. Sommige nazaten noemden zich graaf van Nassau La Lecq, andere graaf van Nassau Ouderkerk.

De drie dochters van Jan Floris van Nassau La Lecq (1751-1814) zijn de laatste afstammelingen van prins Maurits in rechte lijn in Nederland. Het zijn onder meer deze dochters die op de begraafplaats in Loenen zijn begraven: Maria Wilhelmina Isabella Carolina (1780-1856), Johanna Geertruida Abrahammina (1784-1861) en Barbara Arnolda Flora (1793-1855), allen gravin van Nassau La Lecq.

Ook werd in de grafkelder in Loenen een kistje met de beenderen van hun vader Jan Floris vanuit Kortenhoeve, waar hij begraven was, overgebracht naar de kelder op de begraafplaats in Loenen.

△ De grafkelder op de begraafplaats van Loenen, afgedekt met drie hardstenen zerken.

Naar Loenen

Hoe kwamen deze nazaten van prins Maurits in Loenen terecht?

De grafkelder op de begraafplaats in Loenen werd in 1843 aangelegd in opdracht van Govert Bijl de Vroe en zijn tweede echtgenote, de genoemde Barbara Arnolda Flora. Op de kelder liggen drie grafzerken met de volgende namen: S.E. Bijl de Vroe-Lemmers, ovl. 4 febr. 1859; J.F.H.K. graaf van Nassau la Lecq, ovl. 27 nov. 1814; en Bijl de Vroe 1922.

In de periode 1843-1878 zijn er in totaal 15 overledenen in deze grafkelder bijgezet. Govert Bijl de Vroe was een gepensioneerde officier van de landmacht en commandant van Coevorden. Hij liet in 1843 de stoffelijke resten van zijn schoonvader Jan Floris, en die van zijn eerste echtgenote Suzanna Elisabeth Lemmers (ovl. 1839), die beiden in Kortenhoeve begraven waren, herbegraven in Loenen. Govert Bijl de Vroe was, door zijn huwelijk met Suzanna Elisabeth Lemmers, de zwager geworden van Jan Floris van Nassau La Lecq. Suzanna Elisabeths zus Barbara Arnolda Lemmers was namelijk getrouwd met Jan Floris. Toen Suzanna Elisabeth overleden was, hertrouwde hij met Barbara Arnolda Flora, gravin van Nassau La Lecq.

Door zijn tweede huwelijk was Govert Bijl de Vroe in Kortenhoeve terechtgekomen. In de jaren 1837-1842 trok de familie Nassau La Lecq van Kortenhoeve naar Loenen, in het kielzog van Josephine Maria de Vergne, dochter van Maria Wilhelmina Isabella Carolina, die in 1837 was gehuwd met Johan Jacob Vor der Hake. Hij was van beroep meester-schilder en woonde in de Dorpsstraat in Loenen (dit huis is afgebroken, nu is het een ander pand, nr 16) en was niet onbemiddeld: hij kocht o.a. in 1861 twee huizen in de Bredestraat (thans nummer 1). De jongste zoon Govert Vor der Hake (1851-1938) werd gemeenteontvanger te Loenen, en diens zoon Johan Jacob was later burgemeester van Loenersloot en Ruwiel.

Details met de namen van de drie afzonderlijke grafzerken.

In 1922 liet de toenmalige eigenaar van de grafkelder C.I.M. Bijl de Vroe de oorspronkelijke grafzerk verwijderen en drie nieuwe op de grafkelder aanbrengen met de hierboven genoemde opschriften. Daarin zitten enkele storende onjuistheden: 'J.F.H.K. graaf van Nassau La Lecq' moet zijn 'J.F. graaf van Nassau la Lecq'; het sterfjaar van Suzanna Elisabeth Lemmers moet 1839 zijn, en ook vermelden de opschriften niet de leden van de familie Vor der Hake, die eveneens in de grafkelder zijn bijgezet.

Literatuur:

Kees de Kruijter en Willem Mooij, 'Prins Maurits' nazaten in Loenen', Vechtkroniek 13, december 2000, 19 e.v.

24. Het eilandje van Blijdenstein

Sander Griffioen

Tussen Slotzigt en De Keet ligt een eilandje in de Vecht dat veel passanten tot de verbeelding spreekt. Het is beeldbepalend voor Vreeland gezien vanuit het zuiden. Van wie is dat eilandje eigenlijk? Hoezo ligt er juist hier zomaar een eilandje in de Vecht?

Het eilandje houdt zijn geschiedenis zó zeer voor zichzelf, dat het gissen is hoe het ontstond. Een aantal dingen is wel duidelijk: bijvoorbeeld dat het nu veel kleiner is dan uit het hier afgedrukte fragment van een door P.A. Ketelaar getekende kaart van rond 1770 blijkt.¹ Ook bekend is hoe het aan zijn (niet-officiële) naam 'eilandje van Blijdenstein' komt. Lange tijd be-

hoorde het namelijk tot het bezit van Slotzicht, totdat de buitenplaats in 1906 veel van zijn bezit afstootte. Het werd in 1908 verworven door W.G. Cruys, wethouder te Loenen en wonende op Middenhoek. Hij gaf het op zijn beurt als een huwelijksgift aan zijn dochter Christina en haar verloofde Theodoor Willem Blijdenstein.² Inmiddels is het in handen van derden overgegaan.

Afkalving en modderaars

Hoe kon het eiland sinds 1770 zo sterk in omvang afnemen? Juliette Jonker wees in de Vreelandbode, naast afkalving door golfslag, op de mogelijke invloed van modderaars.³ De vruchtbare Vechtkei was een geliefd middel om de vruchtbaarheid van akkers te verbeteren en diende ook wel voor het opvullen van verveende gronden. Wat het ontstaan betreft wordt gedacht aan de 13e-eeuwse afsnijding van de bocht die de Vecht om Vreeland heen maakte. Als tweede mogelijkheid wordt geopperd dat het zijn bestaan dankt aan de aanleg van het jaagpad van Nieuwersluis

△ Het eilandje met op de achtergrond het koepelhuis van Slotzigt, rond 1910. (Coll. Van Zalingen)

Het Eilandje uit het Verkadealbum 'De Vecht'.

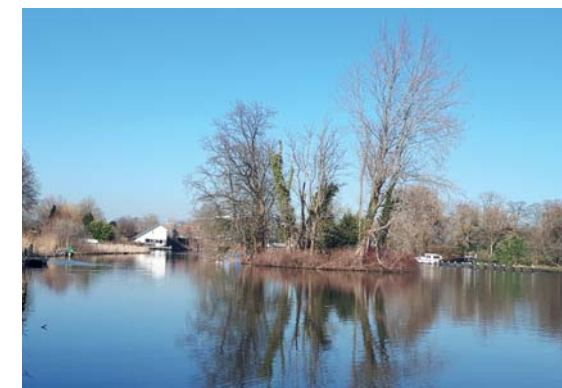

Op dit kaartfragment uit 1781 (P.A. Ketelaar) blijkt het eilandje uit drie stukken te bestaan.

naar de Hinderdam in de dertiger jaren van de 17de eeuw.⁴ Gezien het feit dat het eiland ooit al bij de boerderij Sans Souci begon, ligt ontstaan door de bochtafsnijding niet voor de hand. Ik houd het dus op tweede mogelijkheid. Waarschijnlijk was de oeverwal ter plekke zodanig aangetast dat men besloot het jaagpad onmiddellijk naast de rijweg aan te leggen. Aan die toestand zullen modderaars debet zijn geweest.

Verlanding

Op de Ketelaarkaart zie je dat de ontstane vaargeul tussen het stuk voormalige oeverwal en de rijweg werd opgehouden – geen wonder als je beseft dat veel van de schepen vanaf de kant getrokken werden. Toen rond het midden van de 19de eeuw de trekschuit (met de overige door paarden getrokken schuiten) sterk aan belang verloor, liet men vanzelfsprekend de verlanding bij de rijweg gewoon gebeuren. Op een mi-

Het eilandje nu.

litaire kaart uit de periode 1850-1864 is al een buiten-dijkse strook in de vaargeul voor het eiland getekend. Die groeide op de duur uit tot de bredere en langere strook land waarop sinds jaar en dag druk getuind wordt, en die intussen niet minder gezichtsbepalend is dan het eiland zelf.

Noten:

1. Fragment van de zgn. Ketelaarkaart van de Vechtstreek van rond 1781, een militaire kaart waaraan P.A. Ketelaar ongeveer tien jaar werkte. In de verzameling van het Nationaal Archief, Den Haag.
2. Juliette Jonker, 'Villa 't Uiltje en de familie Cruys en Blijdenstein', Vechtchroniek 39, mei 2013, 4.
3. Juliette Jonker, 'Het eilandje in de Vecht (II)', Vreelandbode, april 2013, 13.
4. Idem, 'Het eilandje in de Vecht (I)', Vreelandbode, april 2013.

Het eilandje gezien vanuit het noorden. (Coll. W. Mooij)

25. Het raadhuis van Kronenburg

Wilma de Kruijter

In de scherpe bocht van de Rijksstraatweg in Loenen staat een markant, oud gebouw, het raadhuis van Kronenburg genaamd. Hoe komt dit gebouw aan zijn naam en wat is de functie ervan geweest? Om deze vragen goed te kunnen beantwoorden, moeten we een paar flinke stappen teruggaan in de geschiedenis van het dorp.

In de vroege middeleeuwen behoorde het gebied waarin Loenen ligt tot het Frankische en later het

Duitse rijk. De macht van de Duitse vorsten raakte in de 9e en 10e eeuw verzwakt door de invallen van de Noormannen. De Hollandse graven maakten hiervan gebruik en probeerden hun gebied steeds meer uit te breiden ten koste van de koninklijke goederen, bevoegdheden en rechten. Om hun aanvallen af te slaan, zochten de Duitse vorsten steun bij de Utrechtse bisschoppen, die in ruil daarvoor veel grondgebied kregen, met het daarbij behorende rechterlijke en bestuurlijke gezag. Op deze wijze kregen de bisschoppen een groot deel van de (huidige) provincie Utrecht in bezit, en verwierven ze naast geestelijke, ook wereldlijke macht.

Om zijn grondgebied productief te maken, -ontginnen en in cultuur brengen-, gaf de bisschop van Utrecht grote stukken van het Sticht in leen aan zgn. leenmannen, dit in ruil voor een deel van de opbrengst en bepaalde tegenprestaties. Deze leenmannen kregen in hun gebied ook rechtsmacht en be-

△ Het Raadhuis van Kronenburg. (Coll. W. Mooij)

'Het dorp Loenen aan de zijde van den Straatweg', P.J. Lutgers 1836.

lastingrechten (tijns en tienden). Zo ontstonden de verschillende gerechten; de heren Van Amstel, c.q. Mijnden hadden de genoemde rechten in de gerechten Loenen, Loenerveen, Loosdrecht en Mijnden. De leenmannen werden machtiger en onafhankelijker van de bisschop en kozen soms partij voor diens tegenstanders. In de strijd tegen de Hollandse graven speelde de familie Van Amstel in de 13e eeuw hoog spel en moest het onderspit delven. Zij verloren hun gebied, goederen (waaronder kasteel Kronenburg, zie elders in dit nummer) en rechten aan Holland. In het conflict kwam een verdeling tot stand tussen de bisschop van Utrecht en de Hollandse graaf Jan: de grens tussen beider grondgebied liep voortaan dwars door Loenen heen. Holland kreeg zo Loosdrecht, Mijnden, en Loenen-Kronenburg in bezit. Het grootste deel van het dorp Loenen bleef van de bisschop van Utrecht, en werd Loenen-Stichts of Loenen-Nieuwersluis genoemd.

Loenen-Stichts en Loenen-Kronenburg

Voortaan waren er dus twee gerechten in Loenen: Loenen-Kronenburg (van de graaf van Holland) en Loenen-Stichts (van de bisschop). Het gerecht Loenen-Kronenburg lag als een soort Hollandse enclave in het Stichtse gebied en was door een smalle strook grond dwars door het dorp verbonden met het Hollandse Oud Over. De Vechtbrug was ook eigendom van de heer van Kronenburg.

Loenen-Kronenburg en Loenen-Stichts waren beide heerlijkheden, dat wil zeggen dat het overheidsgezag in handen was van een particulier, de heer. Een gerecht bestond uit schout (benoemd door de heer) en schepenen, gekozen uit de gegoede dorpsgenoten. Samen waren zij het plaatselijk bestuur. Het college van schout en schepenen had bepaalde bestuurlijke taken (bijvoorbeeld overdracht van onroerend goed, joodse en rooms-katholieke huwelijksvoltrekkingen, openbare verkopeningen), maar droeg ook zorg voor

De grenzen van de gerechten Loenen-Kronenburg en Stichts Loenen. Tekening door E. Brandes-de Lestrieux.

de lagere rechtspraak (civiele zaken en overtredingen). Loenen-Kronenburg behoorde tot de weinige heerlijkheden die ook de hogere rechtsmacht (criminele zaken) mochten uitoefenen.

In 1754 kwamen door aankopen de beide gerechten in handen van één ambachtsheer, IJsbrand Kieft Balde. Bestuurlijk bleven er nog twee aparte gerechten in Loenen bestaan. Na de Bataafse revolutie in 1795 werden de gerechten veranderd in gemeentebesturen. De ambachtsheerlijkheden werden afgeschaft; de ambachtsheren raakten hun politieke en heerlijke rechten kwijt. Pas in 1819 werden de beide gerechten in Loenen definitief samengevoegd tot één gemeente, vallend onder de provincie Utrecht.

Twee raad- of rechthuizen

Tot in de 19e eeuw waren er in het dorp dus twee raad- of rechthuizen, waar schout en schepenen vergaderden en hun taken uitvoerden: dat van Loenen-Stichts aan de Rijksstraatweg 104 (daterend uit 1720), en dat van Loenen-Kronenburg aan de Rijksstraatweg 113-115. Het was al sinds eeuwen gebruikelijk dat schout en schepenen in een herberg of logement vergaderden en recht spraken. In de Franse tijd bleef dit nog zo doorgaan.

Het wapenbord boven de voordeur, dat bij de bouw in 1719 door de toenmalige ambachtsheer, de graaf Van Moens, werd aangebracht.

Het logement het Raadhuis van Kronenburg rond 1915. Ervoor staat Arie Pieter Leeuwenhoek, sinds 1912 logementhouder, met zijn gezin en personeel. (Coll. W. Mooij)

Aanvankelijk stond er op de plek van het raadhuis van Kronenburg een hofstede, die in 1686 verbouwd werd tot tolhuis en herberg. Andere bebouwing die toen verrees, waren speelhuizen, een kaatsbaan en een paardenstal. De kastelein had tot taak de tol te innen, waartoe de ambachtsheerlijkheid Kronenburg gerechtigd was. Rond 1710-1712 werd het huidige raadhuis van Kronenburg gebouwd in opdracht van de heer van Kronenburg. Ter herinnering aan dit feit werd in 1719 door de toenmalige ambachtsheer, de graaf Van Moens, een wapenbord boven de ingangsdur aangebracht. Het pand aan de Rijksstraatweg 104 werd in 1857 door de gefuseerde gemeente Loenen aangekocht, ten einde er het gemeentehuis te huisvesten. Het raadhuis van Loenen-Kronenburg bleef in gebruik als café-restaurant/logement.

De familie Van Beusekom, die het huis 'Rijzicht' aan de overzijde van de weg bewoonde (afgebroken, thans de nieuwbouwwijk met dezelfde naam), kocht in 1880 het 'Raadhuis van Kronenburg', zoals het logement was gaan heten, en liet een veranda aan de voorzijde aanbouwen; het aangrenzende witte huis op nummer 117 had de familie al in bezit.

In 1922 kwam het raadhuis in handen van Johannes Vriens. De laatste pachter van het raadhuis was Cornelis Hendrik Verweij. De gemeente Loenen kocht het raadhuis, dat in slechte staat verkeerde, in 1960 aan. Er waren plannen om het af te breken en aldus de mogelijkheid te creëren om de scherpe bocht in de weg flauwer te maken. Er gebeurden immers vaak ongelukken! Gelukkig wist een groep actieve inwoners samen met de bond Heemschut dit te voorkomen en is het pand behouden voor het dorp. Daarna is het grondig gerestaureerd en geschikt gemaakt als kantoorruimte voor de firma Tupperware. Als zodanig is het raadhuis van Kronenburg nog steeds in gebruik. In de paardenstal aan de overzijde van de weg is een eetgelegenheden gehuisvest.

Literatuur:

- F.E. Brouwer, inleiding op de inventarissen van de gemeente Loenen 1595-1943, Loenen aan de Vecht 1993, 13 e.v. (RHC Vecht en Venen, Breukelen)
- E.S.C. Erkelens-Buttinger, inleiding op de inventaris van de heerlijkheid Kronenburg 1455-1876, Utrecht 1981, 3 e.v. (Het Utrechts Archief, Utrecht)
- W. Mooij en J.J. Jonker-Duynstee, Het raadhuis van Kronenburg, Vechtkroniek 27, november 2007, 28.

Loenen aan de Vecht anno 2019. (Foto MVA)

Leden van de Historische Kring Loenen ontvangen twee keer per jaar de Vechtkroniek. Tevens kunnen zij deelnemen aan diverse activiteiten en lezingen gedurende het jaar.

Ook lid worden?

Een lidmaatschap kost € 19,- per jaar.

Kijk voor alle informatie op www.hkloenen.nl

